

Povezanost vršnjačkog nasilja i samopoštovanja kod učenika osnovne škole

Krajnik, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:709847>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET ZAGREB
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

**VALENTINA KRAJNIK
DIPLOMSKI RAD**

**POVEZANOST VRŠNJAČKOG NASILJA
I SAMOPOŠTOVANJA KOD UČENIKA
OSNOVNE ŠKOLE**

Zagreb, rujan 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Čakovec)

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Razvojna psihologija

Ime i prezime pristupnice: Valentina Krajnik

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Povezanost vršnjačkog nasilja i samopoštovanja kod učenika osnovne škole

MENTOR: dr. sc. Tea Pahić

Čakovec, rujan 2019.

Sadržaj:

1. UVOD	1
2. VRŠNJAČKO NASILJE I SAMOPOŠTOVANJE	2
2.1. Vršnjačko nasilje	2
2.1.1. Oblici vršnjačkog nasilja	3
2.1.2. Gde se nasilje događa?.....	8
2.1.3. Uzroci nasilnog ponašanja	9
2.1.4. Žrtve i počinitelji nasilja	12
2.1.5. Zlostavljači.....	15
2.1.6. Promatrači	17
2.1.7. Posljedice vršnjačkog nasilja	17
2.2. Samopoštovanje.....	20
2.2.1. Visoko samopoštovanje	21
2.2.2. Nisko samopoštovanje	22
2.2.3. Čimbenici koji utječu na samopoštovanje	23
2.2.4. Razvoj i struktura samopoštovanja	25
2.3. Povezanost samopoštovanja i vršnjačkog nasilja	28
3. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	30
3.1. Problemi i hipoteze.....	30
3.2. Sudionici istraživanja	31
3.3. Postupak	31
3.4. Mjerni instrument	31
4. REZULTATI I RASPRAVA	33
5. ZAKLJUČAK	39
6. LITERATURA.....	40
7. PRILOZI	43
7.1. Prilog 1 – Upitnik o nasilju	43
7.2. Prilog 2 - Skala samopoštovanja	46
8. KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA	48

Sažetak

U ovom radu detaljnije će biti opisano vršnjačko nasilje, njegovi oblici i uzroci. Zbog uspješnog i pravovremenog reagiranja na nasilno ponašanje iznesene su karakteristike zlostavljača i žrtve koje nam mogu pomoći u njihovom prepoznavanju. Također, važno je spomenuti i posljedice koje nasilje ostavlja kod žrtava i zlostavljača. Posebna pozornost pridaje se povezanosti vršnjačkog nasilja i samopoštovanja koje je važno za zdrav razvoj svakog čovjeka. U sklopu izrade diplomskog rada provedeno je istraživanje s ciljem da se ispita postoji li povezanost vršnjačkog nasilja i samopoštovanja kod učenika osnovne škole. U istraživanju je sudjelovalo 90 učenika od trećeg do osmog razreda. Svi ispitanici su polaznici jedne osnovne škole u Krapinsko-zagorskoj županiji. Rezultati istraživanja pokazuju da ne postoje razlike u zastupljenosti nasilja s obzirom na spol, te da najviše nasilja doživljavaju učenici nižih razreda. Nadalje, nije utvrđena povezanost vršnjačkog nasilja i samopoštovanja, no postoji tendencija da bi se ona mogla utvrditi na većem uzorku ispitanika.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, žrtva, zlostavljač, samopoštovanje

Summary

This paper will describe in more detail peer violence, its forms and causes. Due to the successful and timely response to violent behavior, the characteristics of the abuser and the victim are outlined, which can help identify them. Also, it is important to mention the effects of violence on victims and abusers. Particular attention is paid to peer violence and self-esteem, which is important for the healthy development of each person. Within this graduate thesis, research has been proven with which the exam exists to link peer violence and self-esteem in elementary school students. The study involved 90 students from third to eighth grade. All respondents are students of one elementary school in Krapina-zagorje County. The results of the study show that there are no differences in the incidence of gender-based violence, with the most violent experiences of lower-grade students. Furthermore, there is no correlation between peer violence and self-esteem, but there is tendency to identify it on a larger sample of respondents.

Keywords: bullying, victim, abuser, self-esteem

1. UVOD

Djeca su svakodnevno okružena primjerima nasilnog ponašanja u svojoj obitelji, susjedstvu, školi ili medijima. Zbog toga nije čudno da je nasilje pojava koja je prisutna i među vršnjacima. Velik broj djece se tijekom odrastanja susreo s nekim oblikom vršnjačkog nasilja, bilo u ulozi žrtve ili u ulozi počinitelja, zlostavljača. „Tijekom mnogih naraštaja, djeca su se međusobno zadirkivala, gnjavila i zlostavljala, katkada radi zabave, katkada smrtno ozbiljno, a drugima je to bilo zabavno, užasavalo ih je ili se na to nisu obazirali – bili oni roditelji, učitelji ili druga djeca“ (Rigby, 2006, str. 11).

Dugo se nasilju nije pridavala pažnja, već se smatralo da je to sastavni dio odrastanja te da nasilje služi kako bi se djeca naučila zauzeti za sebe (Rakić, 2015). U posljednje vrijeme počelo se shvaćati da je nasilje među djecom u školi posve neprihvatljivo te da su njegove posljedice mnogo veće nego što možemo zamisliti (Rigby, 2006). Nasilje kod žrtava može ostaviti kratkoročne i dugoročne posljedice na fizičkom, emocionalnom, intelektualnom i društvenom području. Neke od posljedica su slabiji školski uspjeh, lošiji socijalni odnosi, razvoj depresivnog i anksioznog poremećaja te slabije samopoštovanje i samopouzdanje.

Samopoštovanje je važno za zdravi razvoj svakog djeteta. Doživljavanje sebe kao uspješne, prihvaćene i voljene osobe utječe na formiranje identiteta, funkcioniranje u svakodnevnom životu i uspostavljanje odnosa (Koller-Trbović, 1995). Kako bi se što bolje upoznali, djeca u djetinjstvu često traže odgovore na pitanja „tko sam ja“, „kakav sam ja“ i slično. Odgovore na ova pitanja djeca dobivaju od okoline, najčešće bližnjih i vršnjaka. Kada su odgovori potkrepljeni nasilnim ponašanjem od strane drugih, žrtve nasilja o sebi počinju misliti negativno ili da ništa ne vrijede. Time je njihovo samopoštovanje tj. slika o sebi narušena.

Zbog navedenog, važno je zaustaviti svako vršnjačko nasilje. Kako bismo u tome bili uspješni, potrebno je ući u srž problema. Važno je znati što je vršnjačko nasilje, u kojim se oblicima može pojaviti, kao i razumjeti zašto su neka djeca zlostavljana te što uzrokuje nasilno ponašanje kod djece zlostavljača. Da bismo mogli prepoznati žrtve nasilja, važno je znati prepoznati znakove u njihovom ponašanju. Također,

važno je poznavati posljedice koje nasilje ostavlja kod žrtava, ali i zlostavljača i promatrača.

2. VRŠNJAČKO NASILJE I SAMOPOŠTOVANJE

2.1. Vršnjačko nasilje

Zanimanje za problem vršnjačkog nasilja pojavilo se 1970-ih godina u skandinavskim zemljama. Prvi koji se bavio problemom vršnjačkog nasilja bio je norveški profesor Dan Olweus sa sveučilišta u Bergenu koji je istraživao prirodu i učestalost vršnjačkog nasilja u švedskim i norveškim školama. Olweus je nasilje definirao na sljedeći način: „Učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada su ona ili on opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednoga ili više učenika“ (Olweus, 1998, str. 19). Navedenom je nadodao i da je nasilje situacija u kojoj je okolina odgovorna za zlostavljanje, odnosno njezino reagiranje ili nereagiranje na nasilje (Olweus, 1998).

Prema Olweus (1998) negativni postupci su kad netko namjerno zadaje ili nastoji zadati, ozljedu ili neku drugu neugodnost drugome. Negativni postupci mogu biti fizički, dakle kada netko udara rukama ili nogama, štipa ili sputava drugoga tjelesnim dodirima. Nadalje, negativni postupci se mogu poduzeti i bez uporabe riječi ili tjelesnog dodira i to na neki od sljedećih načina: kveljenjem, nepristojnim kretnjama, namjernim isključivanjem nekoga iz skupine ili odbijanjem da se udovolji željama druge osobe.

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO, 2006; prema Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012) zlostavljanje definira kao:

„Svaki oblik tjelesnog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja i nemarnog postupanja ili iskorištavanja djece, što rezultira stvarnom ili potencijalnom opasnosti za djetetovo zdravlje, preživljavanje, razvoj ili dostojanstvo u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja i moći“ (Bilić, Buljan Flander, Hrpka, 2012, str. 2).

Nadalje, Rigby (2006) nasilje opisuje kao učestalo tjelesno ili psihičko mučenje slabije osobe koje provodi pojedinac ili skupina ljudi koji su jači od nje. Slično tome Buljan Flander i Čosić (2010) navode da kada se govori o nasilju među djecom misli se na čin kada jedno ili više djece uzastopno i namjerno, uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti.

Ellen R. Clore i Judith A. Hibbel (prema Beane, 2008) kažu da je o zlostavljanju riječ kad jedna ili više osoba nad nekim vrše tjelesno, verbalno ili emocionalno nasilje – uključujući prijetnje tjelesnim ozljeđivanjem, posredovanje oružja, iznuđivanje, povredu ljudskih prava, napade i premlaćivanje, djelovanje mladenačkih bandi, pokušaj ubojstva i ubojstvo, dok drugi stručnjaci ovom popisu dodaju još i spolno uznemiravanje (Beane, 2008).

Iako su navedene definicije naizgled različite, one u sebi sadrže zajednička obilježja vršnjačkog nasilja. Prema Bilić i sur. (2012) jedno od obilježja nasilja je namjerno nanošenje povreda, odnosno postojanje želje da se nekome naudi ili nanese neka šteta. Da bi se govorilo o nasilju važno je da se ono događa često, barem jednom tjedno te da traje duži vremenski period. Nasilje postoji zbog neravnopravnosti moći između žrtve i počinitelja, odnosno ako je žrtva fizički ili psihički slabija od zlostavljača ili ako postoji brojčani nerazmjer između zlostavljača i žrtve. Nadalje, najčešće nije provocirano od strane žrtve. Kada nasilje uznapreduje kod žrtve raste strah te se još više podređuje, a zlostavljač u tome uživa i nastavlja s nasiljem vjerujući da neće biti prijavljen.

2.1.1. Oblici vršnjačkog nasilja

Olweus (1998) razlikuje izravno i neizravno vršnjačko nasilje. Prema Buljan Flander (2010) izravno nasilje uključuje ruganje, ponižavanje, vrijeđanje, kritiziranje, naguravanje, udaranje, čupanje, dok se u neizravno nasilje ubraja društvena izolacija i namjerno isključivanje učenika iz skupine. Prema istraživanjima koje je provodio Olweus (Olweus, 1998), dječaci su više uključeni u izravno nasilje, dok je kod djevojčica prisutnije klevetanje, širenje glasina, manipulacija prijateljskim odnosima, dakle neizravno nasilje.

Ken Rigby (2006) razlikuje tjelesno i psihičko nasilje. Pod tjelesnim nasiljem podrazumijeva lupanje, udaranje i ritanje, a u psihičko nasilje ubraja verbalno nasilje, nazivanje pogrđnim imenima, prijeteće geste, proganjanje, zlonamjerne telefonske pozive, skrivanje stvari te širenje zlonamjernih glasina. Bilić i sur. (2012) razlikuju sljedeće vrste nasilja među vršnjacima: tjelesno ili fizičko, verbalno, seksualno, relacijsko ili emocionalno, ekonomsko i kulturalno. Seksualno nasilje temelji se na uvredljivim seksualnim komentarima i neželjenom fizičkom kontaktu. Relacijsko nasilje podrazumijeva odbacivanje žrtve, odbijanje komunikacije te širenje glasina i ogovaranje. Kod ekonomskog nasilja riječ je o krađi i traženju novca ili stvari, a kulturalno nasilje obuhvaća vrijeđanje zbog rase, nacionalnosti ili religijskog opredjeljenja.

Iako je svaka vrsta nasilja sama po sebi štetna, različiti se oblici nasilja mogu pojavljivati i zajedno. Primjerice, tjelesno nasilje je često popraćeno verbalnim nasiljem jer se na taj način nastoji pojačati učinak nasilja (Rigby, 2006).

2.1.1.1. Tjelesno ili fizičko nasilje

Kad se spomene pojam nasilje najčešće se prvo pomisli na fizičko nasilje. Tjelesno ili fizičko nasilje je najuočljiviji i najčešći oblik nasilja (Buljan Flander i Kocijan – Hercigonja, 2003). Prema Zloković (2008) tjelesno nasilje je namjerni tjelesni napad ili kontakt kojim se dijete fizički ugrožava, ozljeđuje, izlaže tjelesnoj boli, neugodi ili smrti koja se mogla izbjeći. Žrtva tjelesnog nasilja je pod rizikom za ozbiljno povrjeđivanje, teške posljedice pa čak i smrt (Buljan Flander i Kocijan – Hercigonja, 2003).

Kao što je već spomenuto, tjelesno nasilje je lako prepoznatljiv oblik nasilja. Očituje se kroz sljedeće postupke: guranje, šamaranje, gruba štipanja, čupanje, grebanje, ubode olovkom ili drugim šiljatim predmetom, udaranje šakama, nogama ili predmetima, udaranje laktovima u leđa i rebra pod izlikom slučajnosti, „lupkanja“ nekoga po glavi, podmetanja noge s namjerom da se dijete udari ili ozlijedi, izmicanja stolca, prisiljavanje slabijeg ili mlađeg djeteta da nosi tuđe stvari – posebice teže (Bilić, Zloković, 2004).

Učitelji u školi, kao i druge odrasle osobe, mogu posumnjati na tjelesno zlostavljanje kod učenika ako primijete „neobjašnjive“ modrice, ogrebotine, otekline, nagnječena i sl. Djeca koja su žrtve tjelesnog nasilja pokazuju nervozu i strah od odraslih ili druge djece, izbjegavaju odrasle osobe i vršnjake, uvijek su na oprezu kao da očekuju da će se nešto loše dogoditi, agresivni su prema odraslima, vršnjacima i životinjama. Nadalje, žrtve ovog oblika nasilja u školi se teško koncentriraju te pokazuju probleme školskog uspjeha (Bilić, Zloković, 2004).

Prema istraživanjima koje je Olweus (1998) provodio u norveškim i švedskim školama, dječaci su više od djevojčica skloni tjelesnom obliku nasilja. Bilić i sur. (2012) navode da što su počinitelji fizičkog nasilja stariji, to su njihove metode agresivnije. Uz tjelesno ranjavanje koje je često među djecom, opasnom se smatra i psihološka „šteta“ takvog ponašanja.

2.1.1.2. Verbalno nasilje

„Verbalni oblik nasilja među vršnjacima temelji se na zlostavljanju riječima, pri čemu se netko nastoji povrijediti ili osramotiti“ (Bilić i sur. 2012, str. 266). Prema Rakić (2015) verbalno nasilje je poruka koja je usmjerena nanošenju psihičke boli ugrožavanjem nečijeg samopoštovanja. Verbalno nasilje čini se zadirkivanjem i nazivanjem pogrđnim imenima.

To je najlakši i najbrži način na koji se može povrijediti žrtvu jer je vrlo kratak (Bilić i sur., 2012). Verbalno nasilje je mnogo teže uočljivo jer su načini na koje se ono provodi suptilni (Rakić, 2015). Ako je žrtva duže vrijeme izložena verbalnom nasilju to može imati teže posljedice od tjelesnog nasilja (Bilić i sur., 2012). Slavens (2006) ovo objašnjava činjenicom da će modrice od tjelesnog nasilja izbljediti i nestati, dok će ožiljci od uvreda ostati zauvijek. Svi oblici verbalnog nasilja su štetni i posve neprihvatljivi. Stalno ponavljanje ružnog nadimka, grubo podsjećanje na pogreške žrtve, primjerice na pogrešno izgovorenu riječ, na neuspjeh, hendikep i sl. često prerasta u *psihoteror* (Bilić, Zloković, 2004). Verbalno nasilje je najčešći oblik nasilja kojem su izloženi i dječaci i djevojčice, a posebno se ističe zadirkivanje (Beane, 2008).

2.1.1.3. Relacijsko nasilje

Istražujući fizičko i verbalno nasilje, Olweus (1998) je uočio i nefizičke, neizravne, teže primjetne oblike nasilja koje se naziva relacijskim nasiljem. U relacijski oblik nasilja ubraja klevetanje, manipuliranje odnosima, ogovaranje, namjerno isključivanje iz skupine. Bilić i sur. (2012) u relacijsko nasilje uključuju još i odbijanje komunikacije i širenje glasina. Cilj je uništavanje društvenog položaja žrtve (Olweus, 1998) pa zlostavljač, pojedinac ili više njih, nastoji uvjeriti ostale da odbace žrtvu kako bi se prekinuli svi njezini socijalni odnosi (Bilić i sur., 2012).

Prema Bilić (2016) relacijsko vršnjačko nasilje može se definirati kao namjerno neprijateljsko i ponavljano djelovanje jednog ili više učenika koji suptilno manipuliraju s ciljem uništavanja bliskih odnosa, osjećaja prihvaćanja i pripadnosti te kako bi nanijeli štetu ugledu, socijalnom statusu i dobrobiti žrtve.

Iako se relacijsko nasilje samo po sebi smatra neizravnim oblikom, ova se vrsta nasilja također može podijeliti na izravno i neizravno relacijsko nasilje. Izravnim oblikom relacijskog nasilja smatraju se otvorene i izravne prijetnje, otvoreno postavljanje uvjeta za prijateljstvo, ucjenjivanje, primjerice, „bit ću ti prijatelj ako se igraš sa mnom, a ne razgovaraš s njim“ i sl. Također, ako se nekoga želi ignorirati djeca stavljaju ruke na uši ili okreću leđa. Izravni oblik relacijskog nasilja najčešće se može uočiti kod djece predškolske dobi. S odrastanjem djeca počinju shvaćati da je izravno relacijsko nasilje neprihvatljivo ponašanje te da bi mogli biti kažnjeni. Kako bi realizirali svoje ciljeve počinju primjenjivati neizravne oblike (Bilić, 2006).

U neizravni oblik relacijskog nasilja ubraja se već ranije spomenuto: ogovaranje, širenje glasina i neistina, klevetanje, kritiziranje i ismijavanje iza leđa, ignoriranje, manipuliranje odnosima, socijalno isključivanje, odbijanje komunikacije i slično. Coyne i sur. (2008) navode da je ova vrsta nasilja često popraćena i neverbalnom komunikacijom poput kreveljenja, kolutanja očima, neprimjerenim gestama i grimasama (Bilić, 2016).

Socijalna izolacija je najčešći oblik nasilja među djevojčicama. Socijalna izolacija može se prepoznati po tome što je žrtva često sama izvan skupine vršnjaka. Vršnjaci s njom ne žele provoditi vrijeme, tjeraju je iz skupine i vrijeđaju te odbijaju sjediti s

njom. Nadalje, žrtvi se često namjerno daju krive informacije ili se ne daju uopće, primjerice: što trebaju napraviti za domaću zadaću. Žrtvu ne zovu na proslave, igru i druge zajedničke aktivnosti, njima se ne povjeravaju tajne, odbijaju surađivati s njima i pomoći čak i onda kada ih žrtva zamoli (Zloković, Dečman Dobrnjič, 2008).

Žrtve ove vrste nasilja su često djeca koja dolaze iz drugih sredina, njihov govor, način odijevanja ili ponašanje se razlikuje pa su stoga često ismijavani. Često su to djeca koja žive u lošijim socijalnim uvjetima, imaju tjelesni hendikep, pripadaju drugoj etičkoj skupini ili žive samo s jednim roditeljem. No, taj problem se odnosi i na djecu koja nisu ni za što „kriva“ (Bilić, Zloković, 2004).

Žrtve relacijskog nasilja najčešće reagiraju zbunjenošću i strahom, a ako se pokušaju žestoko obraniti onda to zlostavljači iskoriste kao razlog nove agresije. Prema Bilić i Zloković (2004) sve što žrtve poduzmu okreće se protiv njih. Ako se požale učiteljima, nastavnicima ili roditeljima onda često dobivaju razne nadimke. Tako za povjeravanje učiteljima slijedi nadimak „tužibabe“, a za povjeravanje roditeljima „mamina maza“. Zbog toga su žrtve „proglašene“ osobama koje nemaju smisla za šalu, glupim kukavicama, osobama koje se drže mami za suknju jer su nesposobni funkcionirati sa svojim vršnjacima, teškim osobama ili osobama s kojima se ne može normalno funkcionirati u svijetu.

2.1.1.4. Seksualno nasilje

„Seksualnim zlostavljanjem smatra se svako uključivanje nezrelog djeteta u spolne aktivnosti koje dijete ne može shvatiti niti donijeti svjesnu odluku o pristanku na takve aktivnosti“ (Bilić, Zloković, 2004, str. 54).

Nadalje, prema Bilić i sur. (2012) seksualno nasilje podrazumijeva uvredljive komentare i neželjeni fizički kontakt sa seksualnom konotacijom. Seksualno nasilje je neželjeno, ničim izazvano seksualno nabacivanje koje može biti u obliku seksualnih primjedbi, gesta ili radnji. Nadalje, Slavens (2006) navodi neke od primjera seksualnog nasilja: seksualni komentari, neželjeno dodirivanje, hvatanje, tapšanje i štipanje, izazovno fućkanje, seksualne glasine, podrugljivo dobacivanje, neželjeni komentari o nečijem tijelu, sugestivne primjedbe ili pozivi, prosti vicevi,

seksualne slike, crteži ili poruke, uvredljivi komentari o nečijem spolnom opredjeljenju (bez obzira na to je li neka osoba heteroseksualac ili homoseksualac). Ako bilo koji od ovih postupaka drugoj osobi čini nešto loše, tada ih smatramo oblikom nasilja.

Za seksualno nasilje ključna je činjenica je li došlo do traumatskog djelovanja na žrtvu ili problematičnih uvjerenja, primjerice: „u redu je dirati druge jer to izaziva ugodu“ (Buljan-Flander, Kocijan-Hercigonja, 2003).

Zloković (2008) navodi da je žrtvi seksualnog zlostavljanja teško razgovarati o tome pa u početku govore da se to događa nekom prijatelju ili prijateljici sve dok ne provjere reakcije ljudi kojima se povjeravaju. Sve vrste nasilja su opasne za tjelesno i mentalno zdravlje žrtve, no seksualno nasilje se smatra jednom od najnemoralnijih pojava u ponašanju prema djetetu (Šraj, 2000). Seksualno zlostavljanje kod djece ostavlja brojne teške i trajne posljedice. Ono se prepoznaje po promijenjenom ponašanju djeteta u školi, odnosima s vršnjacima ili odraslim osobama. Žrtve seksualnog zlostavljanja mogu pokazivati ekstremne oblike ponašanja, boje se fizičkog dodira, često oboljevaju i izostaju iz škole, izbjegavaju vršnjake ili odrasle osobe (Bilić, Zloković, 2004).

2.1.2. Gde se nasilje događa?

Djeca velik dio svog vremena provode u školi pa je upravo škola mjesto gdje se često događa vršnjačko nasilje. Rigby (2006) navodi da se vršnjačko nasilje najčešće događa u učionici, na školskom igralištu tijekom odmora, na putu do škole i na putu do kuće.

Najviše svog vremena učenici provode u učionici. Unatoč tome, nasilje je tamo rjeđe vjerojatno zbog toga jer su u njoj pod nadzorom učitelja ili su udubljeni u rješavanje zadataka. Međutim, postoje situacije kada se nasilje događa u učionicama. To je najčešće dok učitelja ili nastavnika nema. Ponekad se nasilje nastavlja u prisutnosti učitelja kada nastava ne zaokupira pažnju učenika. Učitelj često nije svjestan jer zlostavljači koriste neprimjetne oblike nasilja poput podrugljivih gesti. Po izlasku iz učionica, učenici se kreću po školskim hodnicima pa zlostavljači koriste priliku da i

tamo vrijeđaju i uznemiravaju žrtvu. Nasilje se najčešće događa za vrijeme odmora ili u vremenu za obrok. U tom vremenu učenici su bez nadzora odrasle osobe pa je takvo nasilje često tjelesno i zlonamjerno. Nasilje je često i na školskom igralištu, no u njemu sudjeluje manjina učenika (Rigby, 2006).

Osim navedenog, Field (2004) spominje da se nasilje događa i na drugim mjestima gdje se učenici okupljaju. U školi su to blizina zahoda i garderobnih ormarića, svlačionice te udaljeni hodnici i prolazi. Izvan škole nasilje se događa na autobusnim i željezničkim postajama, u sredstvima javnog prijevoza, parkovima i trgovačkim centrima.

2.1.3. Uzroci nasilnog ponašanja

Uzroke nasilnog ponašanja kod djece možemo pronaći među karakteristikama na individualnoj, obiteljskoj i društvenoj razini. Prva iskustva sa svijetom dijete dobiva u obitelji pa su odnosi u obitelji i prema djetetu temelji njegovih odnosa tijekom života. Stoga možemo reći da je kvaliteta obitelji i obiteljskih odnosa važna za poticanje ili sprječavanje nasilnog ponašanja (Buljan-Flander, Kocijan-Hercigonja, 2003). Olweus (1998) ističe četiri važna činitelja koji pogoduju stvaranju nasilnog ponašanja, a temelje se na obiteljskim odnosima: emocionalni odnos roditelja prema djetetu, popustljivost prema djetetu, tjelesno potvrđivanje od strane roditelja i čud djeteta.

Vrlo važan činitelj je temeljni emocionalni odnos roditelja, posebice majke, prema djetetu koji je najvažniji u najranijoj dobi. Negativno stajalište popraćeno nedostatkom topline i pažnje povećava vjerojatnost nasilnog ponašanja i neprijateljstva prema drugima (Olweus, 1998).

Sljedeći važan činitelj je popustljivost prema djetetu. Ako je roditelj popustljiv i ne određuje granice nasilnog ponašanja prema drugima, razina djetetove agresivnosti će se povećati (Bilić i sur., 2012). Mnogi roditelji koji su svjesni agresivnog ponašanja djeteta smatraju da je to prolazna faza (Bilić i sur, 2012) ili da je riječ o zabavi (Field, 2004). Kada roditelji ili odrasle osobe popuštaju agresivnom djetetu, ono uči koristiti zlostavljanje da bi dobilo ono što želi (Beane, 2008).

Treći činitelj je tjelesno potvrđivanje snaga od strane roditelja. Ako roditelj tjelesno kažnjava dijete ili ima nasilne emocionalne izljeve, tada će se i dijete vjerojatno početi ponašati isto (Olweus, 1998). Prema Duke i sur. (2003) roditelji djeteta s nasilnim ponašanjem najčešće imaju autoritarni stil odgoja, kazne su im česte odgojne metode, manje su podržavajući te imaju slabu komunikaciju s djetetom. U takvim obiteljima nedostaje model nenasilnog ponašanja, a često je i dijete bilo žrtva nasilja u obitelji (Bilić i sur., 2012). Zlostavljači često tjelesno napadaju manju i slabiju djecu pokazujući na taj način što se njima događa kod kuće (Beane, 2008). Drugim riječima, sila rađa silu. Vrlo važno je da roditelji postave pravila ponašanja, no tjelesno kažnjavanje nije prihvatljivo (Olweus, 1998).

Posljednji činitelj koji pogoduje stvaranju nasilnog ponašanja je ćud djeteta. Dijete aktivnog i „usijanog temperamenta“ ima veće mogućnosti da će se ponašati nasilno (Olweus, 1998).

Nadalje, većina nasilnog ponašanja događa se kad roditelji ne znaju što dijete čini ili kada su oni i druge odrasle osobe odsutni. Stoga je važno da roditelji nadziru djecu te da prate tko su mu prijatelji (Olweus, 1998).

Na razvoj agresivnog ponašanja djeteta utječu i obiteljski odnosi između ostalih članova obitelji. Česte nesuglasice, svađe i otvoreni sukobi stvaraju nesigurne odnose za dijete te su neprimjerena odgojna metoda (Olweus, 1998). Dijete iz takve obitelji će vjerojatnije od druge djece oponašati agresivne postupke te na taj način učiti kako i samo postati zlostavljačem (Beane, 2008). Roditelji bi nesuglasice trebali rješavati bez prisutnosti djeteta jer tako riješeni sukobi imaju manje negativan učinak (Olweus, 1998).

U posljednje vrijeme se mnogo pažnje pridaje utjecaju medija na agresivno i nasilno ponašanje kod djece (Bilić i sur., 2012). Djeca sve više vremena provode gledajući televiziju i različite sadržaje na društvenim mrežama, igrajući računalne igre te slušajući glazbu (Olweus, 1998 i Bilić i sur., 2012). Samim time, djeca koja gledaju mnogo nasilja na televiziji, filmovima i videima često postaju agresivniji i imaju manje suosjećanja prema žrtvi (Olweus, 1998). Iz tog razloga donijete su preporuke kojima se računalne igre, televizijske emisije, serije i filmovi preporučuju za određene dobne skupine (Bilić i sur., 2012).

Olweus (1998) navodi još neke činitelje koji pospješuju nasilno ponašanje djece. Nasilno ponašanje i agresiju kod djece potiču loši životni uvjeti u djetinjstvu i obiteljske teškoće poput sukoba među roditeljima, rastave, problemi s alkoholom, a Beane (2008) nadodaje još i stres, nezaposlenost i siromaštvo.

Na razinu nasilja u školi utječu i stajališta, navike i djelovanje školskog osoblja, u prvom redu nastavnika, koji bi trebali biti zaduženi za nadziranje i sprječavanje nasilja. Međutim, važno je i opće stajalište društva prema nasilju. Društvo treba reagirati na nasilno ponašanje jer suzdržavanje od suprotstavljanja problemima znači njihovo prešutno prihvaćanje i odobravanje. Važno je prekinuti svako nasilno ponašanje i vratiti u društveno prihvaćeno ponašanje (Olweus, 1998) te dati poruku da nasilni postupci nisu u redu (Beane, 2008).

Razvoju nasilnog ponašanja pridonose i nasilni vršnjaci. Žrtve su ponekad zlostavljane od strane „prijatelja“, a ponekad zlostavljačima postaju djeca koju grupa vršnjaka potiče na nasilna ponašanja kao uvjet da postanu članovi njihove grupe. Nadalje, oni imaju osjećaj da je svijet oko njih negativan pa stoga i koriste negativne postupke kao bi se osjećali važnima i dobili pažnju. Zlostavljači smatraju da je napad najbolja obrana pa oni napadaju i prije nego su napadnuti te pretpostavljaju da neprijateljstvo postoji i kad ga nema (Beane, 2008).

Iz navedenog je vidljivo da su za razvoj samostalnog i uravnoteženog djeteta važni mnogi čimbenici, ali od osobite su važnosti ljubav i pažnja osoba koje odgajaju dijete, strogo postavljene granice između dopuštenog i nedopuštenog ponašanja te izbjegavanje tjelesnog kažnjavanja u odgoju (Olweus, 1998).

2.1.4. Žrtve i počinitelji nasilja

Zlostavljači pažljivo biraju žrtve i prema njima se odnose nemilosrdno. Oni pokušavaju naći slabu točku žrtve, tjeraju je da učini nešto loše, uzimaju joj novac i ne vraćaju ga, govore ružne stvari o njoj bez razloga (Coloroso, 2003 i Lawson, 2001; prema Zrilić, 2011). Olweus (1998) nadodaje da žrtve često zadirkuju na neugodan način, grde ih, zovu pogrđnim imenima, ismijavaju, zastrašuju, prijete, rugaju im se, smiju se na njihov račun i šale se na podrugljiv i odbojan način, uzimaju im, oštećuju ili razbacuju stvari.

Sva djeca mogu postati žrtvom nasilja, biti odabrana od strane zlostavljača te se ne može sa sigurnošću reći koje dijete ima veće šanse postati žrtvom. Ipak, postoje neke karakteristike koje povećavaju mogućnost postajanja metom zlostavljača (Bilić i Zloković, 2004). Žrtve su zlostavljane zbog svog tjelesnog izgleda, ponašanja, a najčešće zbog „neuklapanja“ među vršnjake (Beane, 2008).

Prema Bilić i Karlović (2015) žrtva je najčešće novo dijete u razredu, nadareno dijete, mirno i ljubazno dijete, dijete koje ima dobar odnos s učiteljem. Nadalje, često je to dijete nižeg socio-ekonomskog statusa, dijete iz druge etničke skupine, dijete s posebnim potrebama, dijete razvedenih roditelja, dijete koje je žrtva obiteljskog nasilja.

Tjelesne razlike među djecom također povećavaju rizik da postanu žrtve zlostavljanja (Olweus, 1993). Olweus, Smokowski i Kopasz (2005; prema Zrilić, 2011) navode da su prema fizičkom izgledu žrtve krhkije, slabije, niže građe te nisu sposobne da se same fizički zaštite od zlostavljanja. Žrtve nasilja su često i djeca koja su debela, mršava, previsoka ili preniska za svoju dob (Lawson, 2001 i Coloroso, 2003; prema Zrilić, 2006).

Bilić i Karlović (2015) navode neke znakove koji upućuju da je dijete žrtva vršnjačkog nasilja. Žrtve se boje ili odbijaju ići u školu, mijenjaju uobičajeni put do škole ili mole roditelje da ih voze u školu. Imaju nemiran san s lošim snovima, a ujutro se bude s glavoboljom ili bolovima u trbuhu. Kući dolaze u poderanoj odjeći ili s oštećenim školskim knjigama. Mogu imati neobjašnjive modrice, ogrebotine i porezotine i počinju izostajati iz škole. Često im „nestaju“ stvari, „gube“ novac, a pod pritiskom zlostavljača sve češće pitaju za novac ili ga počinju krasti.

Osim navedenih i lakše prepoznatljivih znakova postoje i oni znakovi nasilja koje je kod žrtava teže uočiti i prepoznati. Žrtve nasilja se često osjećaju tužno, nesretno, povrijeđeno i odbačeno. Zbog toga su često tihe, osjetljive, opreznije, anksioznije, nesigurnije, lako se rasplaču, često su neraspoložene, frustrirane te djeluju umorno i povučeno (Bilić i sur., 2012). Olweus (1998) navodi da žrtve nemaju ni jednog dobrog prijatelja s kojim bi mogli provesti svoje slobodno vrijeme pa ne dovode prijatelje iz razreda ili vršnjake kući poslije škole niti oni odlaze kod njih. Često su isključeni od strane vršnjaka, među njima se teško potvrđuju, nesigurni su i uznemireni, ne vole govoriti pred ostalim učenicima u razredu te su većinom posljednji birani u momčadske igre. Za vrijeme odmora i na igralištu su najčešće sami pa traže blizinu odrasle osobe, najčešće učitelja (Bilić i sur., 2012).

Mlađa djeca nemaju razvijene socijalne vještine ni vještine samozaštite pa su stoga veće šanse da postanu žrtvom nasilja. Nasilje koje se događa među mlađom djecom, posebno u nižim razredima osnovne škole, uglavnom je kratkotrajno te je to najčešće blaži oblik nasilja. Međutim, nasilje koje se pojavljuje među starijom djecom je dugotrajnije i usmjereno uglavnom na istu djecu (Bilić i sur., 2012).

S obzirom na spol, žrtve vršnjačkog nasilja su podjednako i djevojčice i dječaci. Dječaci se većinom druže s dječacima, a djevojčice s djevojčicama te su njihove aktivnosti u društvu različite. Djevojčice su uključene u mirnije aktivnosti, dok su dječaci uključeni u grube aktivnosti te fizička natjecanja i nadmetanja. Zbog toga je nasilje koje doživljavaju djevojčice drugačije od nasilja koje doživljavaju dječaci. Djevojčice su češće žrtve relacijskog i verbalnog nasilja, a dječaci su češće žrtve tjelesnog nasilja (Bilić i sur., 2012). Dakle, udaranje i prijetnje su prisutnije kod dječaka, dok je ogovaranje i uzimanje osobnih stvari češće kod djevojčica. Nazivanje pogrđnim imenima i socijalno isključivanje jednako je prisutno i kod dječaka i kod djevojčica. Djevojčice su češće zlostavljane od strane dječaka i djevojčica, dok su dječaci gotovo uvijek zlostavljani od strane drugih dječaka (Rigby, 2001; prema Rigby, 2006).

2.1.4.1. Pasivne ili podložne žrtve

Istraživanja pokazuju da neka djeca svojim ponašanjem povećavaju rizik da postanu žrtve nasilja među vršnjacima. Neka djeca su žrtve jer su podložna i učinit će sve što im se kaže, ostavljaju dojam da su „lake mete“ jer su fizički slabije razvijene (Bilić i sur. 2012). Ne znaju se snaći pa vrlo lako padaju pod utjecaj ruganja i agresije zlostavljača (Zrilić, 2011). Olweus (1998) takve žrtve naziva pasivnim ili podložnim žrtvama. Pasivne ili podložne žrtve su često oprezne, tihe, osjetljive, plašljivije i nesigurnije od ostalih učenika. Osjećaju se posramljeno, neprivačno i misle da su promašeni pa stoga imaju manjak samopoštovanja i negativan stav prema sebi. Najčešće nemaju niti jednog dobrog prijatelja pa su u školi usamljene i napuštene (Olweus, 1998). Ako je žrtva odbačena od strane vršnjaka i nema prijatelja koji bi je mogli obraniti, rizik da postanu žrtvom se povećava (Bilić i sur., 2012). Pasivne žrtve u svom ponašanju nisu nasilne i ne zadirkuju druge, a prema nasilju i korištenju nasilnih sredstava imaju negativan stav. Ako ih netko napadne, neće uzvratiti. Dakle, pasivne žrtve su kombinacija plašljivog i podložnog obrasca ponašanja i tjelesne slabosti (Olweus, 1998).

2.1.4.2. Provokativne ili reaktivne žrtve

Drugu skupinu čine provokativne ili reaktivne žrtve čije ponašanje vršnjaci doživljavaju kao antipatično ili agresivno (Olweus, 1998). To su djeca koja su ujedno i zlostavljači i žrtve nasilja. Provokativne žrtve su zlostavljane od strane svojih vršnjaka, no često i one same izazivaju ili provociraju djecu s nasilnim ponašanjem te kada ovi reagiraju na provokacije, dolazi do sukoba. Provokativne žrtve tada koriste samoobranu. Kada ih slučajno isprovociraju, reagiraju neprijateljski i agresivno. Provokativne žrtve su i djeca koja više nisu mogla izdržati poniženje zbog zlostavljanja. Ove žrtve često imaju teškoće s koncentracijom, a neki od njih su i hiperaktivna djeca i djeca koja imaju poremećaj pažnje (Olweus, 1995, 2003; prema Bilić i sur., 2012). Postoji vjerojatnost da imaju različite oblike problema u ponašanju poput delikvencije, ovisnosti o alkoholu i izbjegavanja roditeljskih pravila (Wolke i sur., 2000, Schwartz, 2000; prema Sesar, 2011). Nadalje, imaju izraženiju anksioznost i depresivnost te niže rezultate na mjerama školskih sposobnosti,

prosocijalnog ponašanja, samokontrole, socijalnog prihvaćanja i samopoštovanja (Olweus, 1993; prema Bilić i sur., 2012).

Provokativne žrtve svojim ponašanjem izazivaju razdraženost i napetost kod mnogih učenika ili cijelog razreda (Olweus, 1998) te zbog toga nisu prihvaćeni od strane vršnjaka (Bilić i sur., 2012). Velika je vjerojatnost da će biti učestalo zlostavljane, posebno zbog toga jer imaju manje prijatelja pa je i manja mogućnost da će netko stati u njihovu obranu (Bilić i sur., 2012).

2.1.5. Zlostavljači

Djeca koja imaju najveći rizik da postanu zlostavljači znakove pokazuju već u predškolskoj dobi i to kroz neposlušnost, maltretiranje druge djece, krađu, laganje i grubost prema životinjama. Najčešće su to djeca koja žive u poremećenim, problematičnim obiteljima i u problematičnom susjedstvu (Buljan-Flander, Kocijan-Hercigonja, 2003).

Beane (2008) navodi da su zlostavljači u vršnjačkom nasilju djeca koja u odnosu prema drugima primjenjuju zlostavljajuće postupke. Zlostavljači u početku imaju cilj ismijati, zbuniti ili nametnuti krivnju, no često to prelazi sve granice i postaje zastrašujuće (Bilić, Zloković, 2004). To su osobe koje zadirkuju, plaše, prijete ili nanose bol onima koji nisu jaki kao oni. Nadalje, oni zastrašuju i tjeraju žrtve da rade što oni žele. Žrtvu drže u strahu i stalno je podsjećaju, verbalno ili neverbalno, što bi joj se moglo dogoditi (Field, 2004). Oni su vođeni potrebom za dominacijom ili mržnjom prema žrtvi koja je po nečemu drugačija (Bilić, Zloković, 2004). Boulton i Underwood (1992; prema Sesar, 2011) navode da razlog zlostavljanju može biti i provokacija od strane žrtve. Osim što su agresivni prema vršnjacima, zlostavljači su agresivni i prema odraslima, roditeljima i nastavnicima. O sebi imaju vrlo dobro mišljenje, prema žrtvama gotovo i nemaju suosjećanja (Olweus, 1998), niti se osjećaju krivima zbog svojih postupaka (Bilić, Zloković, 2004). Zlostavljači nisu svjesni razine svoje agresije (Bilić i sur., 2012) te nisu ni svjesni posljedica koje žrtva može snositi (Orpinas i Horne, 2006; prema Velki, 2014).

Osim potrebe za moći i vlašću, zlostavljači uživaju u upravljanju i žele podčiniti druge. Od žrtava često pronalaze korist, poput nabavljanja novca, cigareta, piva i drugih vrijednih stvari. Status među vršnjacima im je vrlo važan jer tako „raste“ njihova moć. Ako ostali vršnjaci odobravaju njihove zlostavljajuće postupke, vjerojatno će ih i dalje ponavljati (Olweus, 1998). Oni obezvjeđuju žrtve smatrajući da su zaslužili da budu zlostavljani (Bilić i sur., 2012). Dake i sur. (2003; prema Bilić i sur., 2012) smatraju da su zlostavljači arogantnog i impulzivnog ponašanja te da imaju nisku toleranciju na frustraciju. Oni često tuđe ponašanje smatraju neprijateljskim onda kada to i nije tako. Većina ima pozitivan stav prema nasilju te nasilje smatraju sredstvom za rješavanje problema ili kako bi dobili ono što žele.

Bilić i sur. (2012) navode neke znakove prema kojima se mogu prepoznati djeca s nasilnim ponašanjem. Osnovnoškolska djeca imaju lošiju pažnju i koncentraciju, često ometaju školske aktivnosti te imaju lošiji uspjeh u školi. Oni uživaju gledajući nasilne filmove i igrajući nasilne računalne igre. Često se osjećaju frustrirano, a na razočarenja, kritike i zadirkivanje reagiraju ljutnjom. Znaci nasilnog ponašanja mogu se najjasnije uočiti u odnosu prema drugima. Nasilnici često upadaju u tučnjave s drugom djecom te su zbog toga neprihvaćeni i imaju malo prijatelja. Prijateljstva sklapaju s djecom koja su također nasilna i neposlušna. Osim prema vršnjacima, nasilni su i prema odraslima kojima se često suprotstavljaju, a životinje često draže i zadirkuju. Uz navedeno, u adolescenciji su nasilnici skloni uzimanju alkohola i droge, sudjelovanju u krađama i uništavanju javnog vlasništva, a često im prijete i izbacivanje iz škole.

Osim kao pojedinci, zlostavljači mogu djelovati i kao skupina (Bilić, Zloković, 2004). Također, nasilnici mogu imati dobre socijalne vještine pa mogu privući mnoge sljedbenike (Bilić i sur., 2012). Zlostavljači su najčešće „moćnija“ skupina koje povezuje antipatija prema žrtvi. Skupina zlostavljača većinom ima „vođu“ kojem su ostali članovi podložni. Članovi nastoje širiti krug neistine, klevete i mržnje. Oni imaju svoja pravila, oblike ponašanja te djeluju kao cjelina, a tome pridonosi i sličnost interesa, stajališta i vrijednosti. Pripadnost grupi zlostavljačima daje sigurnost, snagu i samopouzdanje (Bilić, Zloković, 2004).

2.1.6. Promatrači

Iako samo neki učenici vrše nasilje nad drugima, ostali učenici su također uključeni na nekoj razini (Bilić i sur., 2012). Sudionici u zlostavljanju nisu samo žrtve i zlostavljači, već i promatrači, oni koji promatraju situacije nasilja. Oni će rijetko reagirati na nasilje i stati u obranu žrtve jer se boje da bi oni mogli biti sljedeća žrtva nasilja (Bilić i sur., 2012). Promatrači imaju važnu ulogu u nastavljanju ili prekidanju nasilja među vršnjacima. Ako se nasilje zanemaruje, zlostavljači se osjećaju ohrabreno da nastave s takvim postupcima. S druge strane, ako učenici govore protiv nasilja i odluče ga prijaviti, zlostavljači shvaćaju da je takvo ponašanje neprihvatljivo (Beane, 2008).

Olweus (1998) navodi da uz žrtve, zlostavljače i promatrače postoje i drugi sudionici vršnjačkog nasilja: sljedbenici, pasivni počinitelji, pristaše, mogući branitelji i branitelji. Sljedbenici preuzimaju aktivnu ulogu, no oni ne započinju nasilje. Pristaše podržavaju nasilničko ponašanje, ali ne sudjeluju aktivno u nasilju. Pasivni počinitelji su oni kojima je nasilje zabavno, smiju se, čine publiku te na taj način podržavaju počinitelja. Mogući branitelji ne vole nasilje i misle da bi trebalo pomoći, no ništa ne poduzimaju. Branitelji su oni koji brane i tješe žrtvu nasilja (Bilić i sur., 2012).

2.1.7. Posljedice vršnjačkog nasilja

Vršnjačko nasilje može imati ozbiljne posljedice kako za žrtve tako i za zlostavljače.

Prema Rigby (2006) posljedice nasilja koje će žrtva snositi ovise o učestalosti i trajanju nasilja te o otpornosti učenika. Učenici koji su često zlostavljani, primjerice najmanje jednom tjedno te oni koji trpe nasilje duže vrijeme, imaju veće posljedice. No, neki učenici su veoma otporni pa se čak i nakon intenzivnog i dugotrajnog nasilja izvuku bez posljedica. Važno je i kako žrtve reagiraju ili ne reagiraju na nasilje. Žrtve koje ne reagiraju na nasilje izvuku se s manje posljedica. S druge strane, žrtve koje reagiraju tugom ili ljutnjom manje su omiljene među vršnjacima i osjećaju se nesretnima. Žrtve koje reagiraju tugom najčešće sebe smatraju krivima, ne pružaju otpor zlostavljaču te imaju manje samopoštovanje. Brojna istraživanja

ukazuju na povezanost vršnjačkog nasilja i osjećaja nesretnosti koji najviše pogađa žrtve mlađe od 13 godina i to više djevojčice nego dječake (Rigby i Slee, 1993; prema Sesar, 2011).

Bilić i sur. (2012) navode da žrtve zbog nasilja mogu snositi fizičke, emocionalne i psihosocijalne posljedice koje s obzirom na trajanje mogu biti kratkoročne i dugoročne. Kratkoročne posljedice traju za vrijeme nasilja i neko vrijeme nakon, a u njih se ubrajaju: otpor prema odlasku u školu te izostanci iz škole, slabiji školski uspjeh, slabije samopoštovanje i samopouzdanje te osjećaj manje vrijednosti. Dalje, javlja se usamljenost, povučenost, strahovi i prevelika osjetljivost, a naposljetku i suicidalne misli. Žrtve imaju i psihosomatske kratkoročne posljedice poput glavobolje, vrtoglavice, poteškoća sa spavanjem, jutarnjeg umora te bolova u trbuhu i leđima. Prema Rigby (2006) vršnjačko nasilje kod nekih žrtvi može ostaviti dugoročne posljedice. Žrtve nasilja mogu razviti depresivni i anksiozni poremećaj, nisko samopoštovanje, kao i poremećaje pažnje ili prehrane. Budući da se osjećaju bespomoćno i nemaju snage zauzeti se za sebe, mogu osjećati ljutnju i ogorčenost na svijet i smatrati ga nesigurnim mjestom. S obzirom na to da se vršnjačko nasilje većinom događa u školi, žrtve nasilja školsko okruženje smatraju zastrašujućim i neprijateljskim. Zbog nesigurnosti koju u njoj osjećaju često imaju slabiji školski uspjeh u odnosu na ostale učenike pa jedna od posljedica može biti i neostvarivanje svog potencijala.

Field (2004) u fizičke posljedice ubraja glavobolju, mokrenje u krevet, noćne more, bolove u leđima i želucu, pretjerano ili premalo uzimanje hrane, napetost i loše držanje.

Od emocionalnih posljedica kod žrtava se pojavljuju sram, neugodnost, ljutnja te strah da će biti ponovno napadnuti (Field, 2004). Često se osjećaju beznadno i usamljeno te se kod nekih mogu ustanoviti simptomi kliničke depresije (Craig, 1998; prema Sesar i Sesar, 2012). Žrtve su nervozne i plašljive te se osjećaju manipulirano od strane zlostavljača. Osjećaju se napadnuto, ugroženo i nesigurno u školskom okruženju (Field, 2004). Ponekad imaju toliki strah i odbojnost prema školi da se odluče preseliti u drugu školu (Rigby, 2006). Ne znaju što učiniti te svoju situaciju smatraju beznadnom. Neke žrtve mogu izgubiti strpljenje te se pokušati osvetiti zlostavljaču što samo pogoršava situaciju te na taj način gube podršku učenika i

učitelja. S druge strane, neke žrtve potiskuju svoje osjećaje u školi, no nakupljeni jad često izbacuju kod kuće pa se ponašaju grubo i neprijateljski. Neka djeca koja su žrtve duži period osjećaju se paralizirano i pretvaraju se kao da se ništa nije dogodilo te umanjuju svoje osjećaje. Nadalje, neke žrtve se na pitanje nasilja osjećaju nervozno, žalosno, nesretno te se počinju tresti, plakati, znojiti i slično (Field, 2004). Emocionalne posljedice su češće i izraženije kod djevojčica nego kod dječaka (Rigby, 2006). Suicidalne misli javljaju se i kod dječaka i djevojčica (Rigby i Slee, 1993; prema Sesar, 2011), a brojna istraživanja ukazuju na povezanost vršnjačkog nasilja i samoubojstva (Rigby, 2006).

Posljedice nasilja očituju se i na intelektualnom području. Zbog nasilja neki se ne mogu koncentrirati na rad (Rigby, 2006) pa njihov školski uspjeh najčešće slabi (Field, 2004). Kod nekih učenika uočeno je da postižu bolji uspjeh jer su svoju pažnju usmjerili na učenje, rješavanje zadataka i domaće zadaće. No, to je bilo na štetu socijalnih odnosa jer su se na taj način izolirali od drugih učenika i vršnjaka (Rigby, 2006). Žrtve koje imaju teškoće s učenjem ne žele pitati za pomoć jer se boje da bi ih mogli nazivati glupima. S druge strane, darovita djeca u razredu često ne žele izreći svoja zapažanja jer se boje da bi mogla postati zlostavljana jer su pametna. Dakle, neki učenici ne uspijevaju ispuniti svoj potencijal iz straha od zlostavljanja (Field, 2004).

Nasilje djeluje na žrtve i u društvenom području. One gube povjerenje u ljude te se boje biti u društvu (Field, 2004), a posljedično, radi toga što imaju malo prijatelja pa ih je lakše zlostavljati jer ih nema tko obraniti (Rigby, 2006). Najčešće imaju samo jednog prijatelja uz kojeg su vezani i podložni zbog straha da ne ostanu posve sami i to su uglavnom učenici koji također imaju slabo razvijene socijalne vještine (Field, 2004). Nakon nasilja njihova se izolacija još više produbljuje te ništa ne poduzimaju kako bi stekli prijatelje. Kada nasilje prestane, neka djeca i dalje ne znaju kako steći prijatelje. Ona imaju nisko samopoštovanje i slabo razvijene socijalne vještine, a vršnjaci najčešće nisu zainteresirani za one koji su tjeskobni, nervozni i koji se ne znaju zauzeti za sebe (Rigby, 2006).

Psihički ožiljci nasilja mogu ostati cijeli život i očitovati se u odrasloj dobi. Odrasli koji su u djetinjstvu doživjeli vršnjačko nasilje imaju depresivnije obrasce ponašanja, teško uspostavljaju bliske i intimne odnose (Rigby, 2006). Farrington (1993; prema

Rigby, 2006) navodi da odrasli koji su bili žrtve vršnjačkog nasilja imaju djecu za koju postoji velika mogućnost da će također biti žrtve vršnjačkog nasilja.

Međutim, Sesar (2011) navodi da se posljedice nasilja, osim kod žrtava mogu javljati i kod zlostavljača. Kod zlostavljača se može pojaviti anksioznost (Rigby, 2002) te je velika vjerojatnost za razvoj depresivnog ponašanja (Juvonen, Graham i Schuster, 2003; prema Sesar, 2011) i suicidalnih misli (Zaborskis i Vareikiene, 2008; prema Sesar, 2011). Oni imaju poteškoća u prilagodbi, ne vole školu te često izostaju (Rigby, 2006).

Žrtve koje su neprekidno meta nasilja ne žele se ili ne mogu osvetiti zlostavljaču pa često svoju ljutnju iskale na drugima (Rigby, 2006). To su djeca koja su žrtve nasilja, ali se i nasilno ponašaju prema drugima, tzv. provokativne žrtve. Ova djeca imaju probleme u ponašanju i lošije odnose s drugom djecom u razredu u odnosu na one koji nikako ne sudjeluju u nasilju (Nansel i sur., 2004; prema Sesar, 2011). Kod njih se kao posljedica može javiti depresivno ponašanje, suicidalne misli i suicidalno ponašanje (Juvonen, Graham i Schuster, 2003; prema Sesar, 2011).

2.2. Samopoštovanje

Rosenberg (1965; prema Lacković-Grgin i Penezić, 2018) samopoštovanje definira kao pozitivan ili negativan stav prema sebi, a Coopersmith (1967; prema Lacković-Grgin i Penezić, 2018) smatra da je to stupanj uvjerenja u vlastitu vrijednost, sposobnosti ili uspješnost. Kako navode Miljković i Rijavec (2012) osim pitanja „tko sam ja?“ ljudi se često pitaju i „kakav sam ja?“ i „kolika je moja vrijednost?“, a odgovor na to pitanje predstavlja samopoštovanje osobe. „Samopoštovanje su prosudbe koje donosimo o vlastitoj vrijednosti i osjećaji koji su povezani s tim prosudbama“ (Berk, 2015, str. 455), odnosno, kako navode Miljković i Rijavec (2012): „samopoštovanje je vrijednosna i emocionalna komponenta pojma o sebi“ (Miljković i Rijavec, 2012, str. 22).

Samopoštovanje je osobna procjena samoga sebe koja se sastoji od osjećaja vlastite vrijednosti i samopouzdanja (Miljković i Rijavec, 2012). To je vrijednost koju dajemo svojim osobinama, ponašanju i postignućima, odnosno to je dio naše slike o

nama koju izgrađujemo prema unutarnjim i vanjskim osobinama i ona ne mora biti realna (Živković, 2006). Samopoštovanje je subjektivno te drugi mogu imati drugačije mišljenje o našim sposobnostima od nas (Miljković i Rijavec, 2012).

Samopoštovanje nije urođeno već se ono razvija, oblikuje i mijenja tijekom života (Živković, 2006) te utječe na funkcioniranje čovjeka na psihološkom i socijalnom području (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Samopoštovanje utječe na to kako ćemo se ponašati, kako ćemo reagirati na ponašanje ljudi oko nas, koje će nam biti životne vrijednosti te kako ćemo se suočiti s životnim izazovima. Samopoštovanje nam daje energiju i motivaciju, ono nas potiče na aktivnost, da uživamo u uspjehu i da budemo zadovoljni (Miljković i Rijavec, 2012).

Prema Miljković i Rijavec (2012) razina samopoštovanja ovisi o osjećaju vlastite vrijednosti i samopouzdanju. Osjećaj vlastite vrijednosti pokazuje kakvo je naše uvjerenje o tome da imamo pravo biti sretni te da zaslužujemo prijateljstvo, ljubav, uspjeh, postignuće i ispunjenje. Samopouzdanje je uvjerenje da smo sposobni razmišljati, birati, donositi odluke, učiti te svladavati životne izazove i promjene (Miljković i Rijavec, 2012). Vrednovanje sebe može biti pozitivno ili negativno pa prema tome kažemo da ljudi mogu imati visoko ili nisko samopoštovanje.

2.2.1. Visoko samopoštovanje

Osobe s visokim samopoštovanjem poštuju i cijene sebe te smatraju da su vrijedni poštovanja (Kendler i sur., 1998; prema Burić i sur., 2007). O sebi misle dobro te više pažnje usmjeravaju na svoje pozitivne osobine. One prihvaćaju svoje slabosti i mane te su spremni mijenjati se. Raspoložene su i otpornije na stres te se smatraju sretnijima od drugih. Nadalje, ambiciozne su, otvorene za nova iskustva i izazove (Miljković i Rijavec, 2012). Vjeruju u vlastite kompetencije, postavljaju si zahtjevne ciljeve te su ustrajni u njihovom ostvarivanju (Burušić i Tadić, 2006; prema Oblačić i sur., 2015). Prema drugima se odnose s poštovanjem, pravednošću i dobrim namjerama te su otvoreniji i iskreniji u komunikaciji. Općenito su zadovoljnije svojim životom, poslom ili školom te smatraju da će ih trud dovesti do uspjeha. Vole planirati, surađivati s drugima, sudjelovati u raspravi i postavljati pitanja u školi. Brinu o drugima i spremni su pružiti pomoć. Osobe visokog samopoštovanja

spremlne su izraziti svoje mišljenje, suprotstaviti se drugima i lakše podnose kritiku (Miljković i Rijavec, 2012). Dalje, Baumeister i sur. (2003; prema Burić i sur., 2007) navode da osobe visokog samopoštovanja imaju bolje socijalne odnose, lakše podnose neuspjeh te su ustrajnije u suočavanju s njim, imaju bolji školski uspjeh, manje su depresivne i anksiozne. Djeca visokog samopoštovanja lakše započinju i prekidaju socijalne odnose te općenito imaju pozitivne odnose s vršnjacima (Grolnick i Beiswenger, 2006; prema Burić i sur., 2007).

2.2.2. Nisko samopoštovanje

Za visoko samopoštovanje potrebno je imati osjećaj vlastite vrijednosti i visoko samopouzdanje, a ako je samo jedno od navedenog nisko – samopoštovanje će biti nisko. Ljudi koji imaju nisko samopoštovanje za sebe misle da su nedovoljno lijepi, neinteligentni, nesposobni i slično. Nisko samopoštovanje pospješuje nastanak problema, a onda problemi narušavaju samopoštovanje. Neki od problema koji proizlaze iz niskog samopoštovanja su sramežljivost, povučenost, strah od bliskosti s ljudima i nemogućnost da se izborimo za svoja prava (Miljković i Rijavec, 2012).

Miljković i Rijavec (2012) navode da se osobe s niskim samopoštovanjem mogu prepoznati po nekim osobinama koje kriju u svojem ponašanju. Primjerice, ne mogu spavati ako im se dogodilo nešto neugodno, sve stvari rade na isti način jer „tako se to radi“, često misle da nešto nije pravedno, često se žale zbog stvari koje im se događaju, kada se osjećaju jadno za to okrivljuju ljude oko sebe. Nadalje, traže dopuštenje prije nego će nešto učiniti te ne vole biti prvi u tome. Oni se ne vole isticati i razlikovati od drugih već žele izgledati kao njihovi prijatelji ili prijateljice. Nesigurni su te više pažnje daju tuđem mišljenju nego vlastitom, posebno o kritikama. Osobe niskog samopoštovanja ne uočavaju svoje pozitivne osobine te zanemaruju pozitivne informacije o sebi, dok s druge strane negativnim osobinama i informacijama pridaju prevelik značaj. One teško podnose neuspjeh te zbog svakog neuspjeha ili pogreške donose loše ocjene o sebi i imaju manja očekivanja u budućoj uspješnosti što dodatno snižava samopoštovanje (Miljković i Rijavec, 2012).

Baumeister i sur. (2003; prema Lebedina-Manzoni i sur., 2008) smatraju da je nisko samopoštovanje povezano s depresijom, anksioznošću, lošim školskim uspjehom,

delikventnim ponašanjem, poremećajima prehrane i lošim zdravstvenim stanjem. Nadalje, osobe s niskim samopoštovanjem imaju više emocionalnih i motivacijskih problema, skloniji su odvajanju od ljudi i pasivni su u prilagođavanju zahtjevima okoline.

Osobe niskog samopoštovanja misle da i drugi ljudi o njima misle loše i osjećaju se odbačeno. Ne vole ulaziti u socijalni kontakt pa imaju manje prilika za ostvarivanje bliskih odnosa. Na taj način samopoštovanje utječe na socijalnu mrežu, a rezultat toga je usamljenost (Oblačić i sur., 2015).

2.2.3. Čimbenici koji utječu na samopoštovanje

Samopoštovanje se sastoji od samoprihvatanja i samokompetencije. Samoprihvatanje ovisi o povratnoj informaciji koju dobijemo o sebi od drugih, a samokompetencija se odnosi na uspješnu manipulaciju okolinom i ispunjavanjem zadanih ciljeva. Prema tome, možemo reći da je samopoštovanje socijalno uvjetovano (Tafarodi i Swann, 1995, 2001; prema Nekić i sur., 2016).

Za razvoj samopoštovanja vrlo važan je odgoj i ponašanje važnih ljudi u djetinjstvu (roditelji, vršnjaci, učitelji...). No, nisu sve interakcije od jednake važnosti. Za niže uzraste važna je interakcija s roditeljima, u adolescenciji se u obzir uzimaju i odnosi s vršnjacima i drugim važnim osobama iz okoline, dok se u kasnijoj adolescenciji razvijaju stavovi i uvjerenja koji manje ovise o utjecajima iz okoline (Lebedina-Manzoni, 2008).

Djeca imaju aktivnu ulogu u svom razvoju jer svojom osobnošću aktiviraju ponašanja roditelja i drugih ljudi iz okoline. Samopoštovanje se razvija u interakciji s drugima kroz dva procesa. Svatko uspoređuje svoja mišljenja, sposobnosti i društvene identitete s onima drugih osoba. Ako se osoba osjeti manje vrijednom u odnosu na druge to će negativno utjecati na njezino samopoštovanje. Također, na samopoštovanje utječe procjena sebe kroz interakciju s drugima, odnosno mišljenje koje imaju važni ljudi o našoj vrijednosti (McMullin i Cairney, 2004; prema Burić i sur., 2007).

Roditelji mogu doprinijeti razvoju visokog samopoštovanja tako da osiguravaju okolinu koja će poticati osjećaje autonomije, povezanosti i kompetencije. Nadalje, na samopoštovanje utječe i emocionalnost roditelja i kontrola u odnosu prema djetetu (Darling i Steinberg, 1993; prema Burić i sur., 2007). Važnu ulogu ima autoritet roditelja. Autoritarni stil roditeljstva, dakle odgoj u hladnom okruženju s puno kontrole i malo ljubavi dovodi do razvoja niskog samopoštovanja. S druge strane, autoritativni stil, u kojem postoje pravila i granice ponašanja no roditelji adekvatno odgovaraju na emocionalne potrebe djece, doprinosi razvoju visokog samopoštovanja. Dakle, za visoko samopoštovanje važno je da su roditelji uključeni u aktivnosti i interese djeteta, pomažu u donošenju odluka te da iskazuju ljubav i privrženost (Burić i sur., 1998; prema Burić i sur., 2007). Kako bi dijete razvilo visoko samopoštovanje važno je da ga imaju i roditelji te da predstavljaju model djeci. Ljudi koji imaju nisko samopoštovanje često ga nenamjerno prenose na druge ljude s kojima su u dodiru. Primjerice, roditelji na svoju djecu ili učitelji na učenike (Miljković i Rijavec, 2012).

Djeca kreću u školu s određenom razinom samopoštovanja koja se dalje oblikuje u interakciji s vršnjacima te učiteljima i nastavnicima. Razvoj visokog samopoštovanja kod učenika potiču red, organizacija, podrška učitelja i poticanje učenika na samostalnost (Nelson, 1984; prema Šimić Šašić, 2017). Bliski odnosi učitelja i učenika povećavaju akademske i socijalne vještine, a samim time raste i samopoštovanje (Hamre i Pianta, 2006; prema Šimić Šašić, 2017). S druge strane, prevelika kontrola učitelja može doprinijeti niskom samopoštovanju (Nelson, 1984; prema Šimić Šašić, 2017).

Na samopoštovanje utječu i odnosi s vršnjacima. S vremenom djeca su sve više u interakciji s vršnjacima te u vršnjačkim grupama zauzimaju socijalni status koji ovisi o tjelesnom izgledu, školskom uspjehu, prijateljskom i suradničkom ponašanju te razini socijalne spoznaje. Djeca osnovnoškolske dobi imaju potrebu za druženjem i prihvaćanjem pa im je važan status koji imaju među vršnjacima. Zadovoljenje tih potreba dovodi do osjećaja vrijednosti, samopouzdanja i adekvatnosti, a samim time raste samopoštovanje (Coopersmith, 1967; prema Oblačić i sur., 2015).

Bukowski i sur. (2008; prema Nekić i sur., 2016) utvrdili su da su vršnjački odnosi bitniji kod djece s niskim samopoštovanjem, nego kod djece s visokim

samopoštovanjem. Najviše samopoštovanja među vršnjacima imaju popularna djeca, dok nisko samopoštovanje imaju djeca koja teško uspostavljaju bliske odnose i ona koja su odbačena od strane vršnjaka (Lacković-Grgin, 1990; Lebedina-Manzoni i sur., 2008).

Prema Oblačić i sur. (2015) više autora se slaže s time da je samopoštovanje dječaka veće od samopoštovanja djevojčica. U procjeni samopoštovanja dječaci ključnim smatraju tjelesni izgled i školski uspjeh, a djevojčice tjelesni izgled i socijalne odnose. Ulaskom u pubertet kod dječaka se javlja više mišićnog tkiva, dok se kod djevojčica javlja više masnog tkiva pa zbog toga dječaci imaju veće samopoštovanje od djevojčica (Graber, 2003; prema Oblačić i sur., 2015). U školskom samopoštovanju, djevojčice imaju veće samopoštovanje vezano uz jezik, dok dječaci imaju više samopoštovanje vezano uz matematiku, znanost i sportske aktivnosti (Jacobs i sur., 2002; prema Berk, 2015). Nadalje, djevojčice imaju veće socijalno samopoštovanje koje se temelji na bliskim odnosima i prihvaćenosti (Berk, 2015).

Samopoštovanje je povezano i sa školskim uspjehom. Neka istraživanja pokazuju da učenici koji imaju bolje ocjene u školi imaju i veće samopoštovanje. Loše ocjene negativno utječu na samopoštovanje učenika pa kako bi zaštitili svoje samopoštovanje ti učenici se više usmjeravaju na aktivnosti poput fizičkog izgleda, društvenog prihvaćanja i bliskih odnosa (Humphrey i sur., 2004; prema Burić i sur., 2007).

2.2.4. Razvoj i struktura samopoštovanja

Osim opće procjene vlastite vrijednosti, samopoštovanje se sastoji od više odvojenih područja u kojima se procjenjujemo (Berk, 2015). Područja čine strukturu samopoštovanja koja „ovisi o informacijama za prosuđivanje koje su dostupne djeci i njihovoj sposobnosti obrade tih informacija“ (Berk, 2015, str. 456). Na temelju različitih područja samopoštovanja uspostavlja se opće samopoštovanje (Harter, 2003, 2006; prema Berk, 2015). No, ova različita područja samopoštovanja ne doprinose u jednakoj mjeri općem samopoštovanju jer se nekim područjima daje više važnosti u odnosu na druga (Berk, 2015).

Mala djeca nisu kognitivno razvijena, nemaju socijalne kompetencije i svijest o vlastitoj vrijednosti pa nemaju razvijeno samopoštovanje (Lacković-Grgin, Penezić, 2018).

Najvažniji period za razvoj samopoštovanja je rano djetinjstvo u kojem je važna kvaliteta odnosa s roditeljima i bliskom socijalnom okolinom (Coopersmith, 1967; prema Oblačić i sur., 2016). Djeca u dobi od dvije godine počinju privlačiti pažnju roditelja kada nešto postignu. Kada riješe zadatak koji im je postavila odrasla osoba vjerojatno će se nasmijati, dok će se u slučaju neuspjeha namršiti ili izbjegavati pogled (Stipek, Recchia i McClintic, 1992; prema Berk, 2015). Oko treće godine javljaju se pojmovi „ja“ i „moje“ te početni oblici samo-evaluacije. U toj dobi njihov pojam o sebi proizlazi iz evaluacije svog tijela i svojih stvari, primjerice: „ja sam velik“, „imam crvene cipele“ (Lacković-Grgin, Penezić, 2018). Djeca do četvrte godine imaju više izvora samopoštovanja poput uspostavljanja prijateljstva, dobrih odnosa s roditeljima i vlastite tjelesne privlačnosti (Marsh, Ellis i Craven, 2002; prema Berk, 2015).

U razdoblju od četvrte do sedme godine razvija se osjećaj za ispravno ponašanje. Djeca s visokim samopoštovanjem su samopouzdana, znatiželjna i vole istraživati, a djeca s niskim samopoštovanjem su povučena te nisu samopouzdana i znatiželjna. Nadalje, kada djeca visokog samopoštovanja nešto postignu to pokazuju s ponosom i osmijehom, dok se djeca niskog samopoštovanja općenito rijetko osmjehuju. Prema navedenom, djeca niskog samopoštovanja ne razvijaju vještine koje bi im kasnije mogle pomoći u razvoju visokog samopoštovanja. Djeca se u toj dobi vrednuju u pojedinačnim područjima, npr. tjelesne i kognitivne sposobnosti, no ne uspijevaju ih uključiti u opće samopoštovanje. Često manja djeca pozitivno ocjenjuju svoje sposobnosti i postignuća jer ne razlikuju svoje realne i idealne kompetencije. Primjerice, u mlađoj dobi će se u procjeni likovnih uradaka hvaliti pred drugima, dok će u kasnijoj dobi biti kritični prema njihovoj kvaliteti (Lacković-Grgin i Penezić, 2018).

Djeca u dobi od šest i sedam godina najčešće imaju četiri široka područja samopoštovanja: tjelesni izgled, tjelesno (sportsko) samopoštovanje, socijalno samopoštovanje i školsko samopoštovanje. Školsko samopoštovanje možemo podijeliti na uspješnost u matematici, jeziku i slično, socijalno samopoštovanje

obuhvaća samopoštovanje u odnosima s roditeljima i vršnjačkim odnosima, a tjelesno (sportsko) samopoštovanje se odnosi na vještine u sportovima. Tijekom djetinjstva i adolescencije tjelesni izgled više utječe na opće samopoštovanje od svih drugih područja samopoštovanja (Klomsten, Skaalvik i Espnes, 2004; Shapka i Keating, 2005; prema Berk, 2015).

U dobi od osme do dvanaeste godine djeca proširuju svoja poznanstva s ljudima koji na različite načine vrednuju njihove sposobnosti i postignuća pa se javljaju individualne razlike u samopoštovanju (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). U ovoj dobi djeca počinju uspješno logički misliti, a to im omogućava točnije opažanje i procjenu okolnog svijeta i samog sebe. Dolazi do uočavanja razlike između realnog „ja“ i idealnog „ja“ te zbog toga samopoštovanje u prvim razredima osnovne škole najčešće pada (Oblačić i sur., 2016). Nadalje, djeca sve više vremena provode s vršnjacima pa samopoštovanje izgrađuju na temelju samoevaluacije i uspoređivanja s vršnjacima (Vizek-Vidović i sur., 2003; prema Oblačić i sur., 2016). Istraživanja pokazuju da djeca mlađa od sedam godina ne uzimaju u obzir postignuća svojih vršnjaka, dok starijoj djeci postaje važno što o njima misle vršnjaci te su osjetljivi na svoj položaj u grupi (Lacković-Grgin, 1994). „Nakon osme godine života djeca sebe počinju shvaćati kao osobe koje sobom mogu biti zadovoljne ili nezadovoljne“, a oko devete godine počinju uvažavati mišljenja koja odrasli imaju o njima (Lacković-Grgin i Penezić, 2018, str. 225).

Nakon četvrtog razreda samopoštovanje raste i ostaje visoko kod djece kojoj su glavni izvor samopoštovanja odnos s vršnjacima i sportske sposobnosti (Cole i sur., 2001; prema Berk, 2015). S druge strane, neka djeca imaju pad samopoštovanja prelaskom u više razrede osnovne škole ili odlaskom u srednju školu (Berk, 2015).

Djeca koja u ovoj dobi imaju nisko samopoštovanje mogu ga popraviti, a u tome mogu pomoći bliske osobe (roditelji, bake i djedovi, prijatelji) koje će svojom podrškom zadovoljiti potrebe za pozitivnim stavovima drugih prema njima. (Lacković-Grgin, Penezić, 2018)

Lacković-Grgin i Penezić (2018) smatraju da je samopoštovanje vrlo važno za zadovoljstvo svakog adolescenta, a ulaskom u pubertet ono najčešće pada. Razlog tome mogu biti biološke, socijalne i psihološke promjene poput procesa individualizacije, spolnog sazrijevanja i povećanih zahtjeva socijalne okoline.

Ulaskom u adolescenciju javljaju se nova područja samopoštovanja, a to su poslovna kompetencija, bliska prijateljstva i romantična privlačnost (Harter, 1999, 2003, 2006; prema Berk, 2015). Na samopoštovanje u tom razdoblju sve više utječu odnosi s vršnjacima, tj. osjećaj prihvaćenosti ili neprihvaćenosti. Prihvaćenost među vršnjacima potiče rast samopoštovanja, dok odbačenost pad samopoštovanja (Harter, 1990; Thomasea i sur., 2010; prema Oblačić i sur., 2016). Samopoštovanje adolescenata koji samopoštovanje temelje na pohvalama od drugih je često „na granici“ (Harter i Whitesell, 2003; prema Berk, 2015). Pad samopoštovanja je u pubertetu privremen te je češći kod djevojčica nego kod dječaka (Lacković-Grgin i Penezić, 2018).

2.3. Povezanost samopoštovanja i vršnjačkog nasilja

Jedna od posljedica nasilja među vršnjacima je slabljenje samopoštovanja žrtve (Rigby, 2006).

Kao što je već spomenuto, visoko samopoštovanje u djetinjstvu i adolescenciji je povezano s dobrim vršnjačkim odnosima (Jackson i Bracken, 1998; Buljan Flander i sur., 2015). S druge strane, nisko samopoštovanje je povezano s doživljavanjem nasilja (Brito i Oliviera, 2003; Buljan Flander i sur., 2015). Međutim, nalazi istraživanja povezanosti samopoštovanja i vršnjačkog nasilja se ne podudaraju. Neka pokazuju da je samopoštovanje počinitelja više, dok druga pokazuju da je niže u odnosu na vršnjake (Buljan Flander i sur., 2015).

U istraživanju Rigby i Slee (1993; prema Rigby, 2006) korišten je Rosenbergov upitnik za procjenu samopoštovanja. Učenici niskog samopoštovanja slažu se u sljedećim tvrdnjama: Nemam na što biti ponosan/a, katkada mislim da ništa ne vrijedim, volio/ljela bih da sebe mogu više cijiniti, sve u svemu, obično mislim da sam neuspješan/na. Nadalje, Učenici koji nisu zlostavljani, češće se slažu u sljedećim tvrdnjama: mislim da vrijedim kao osoba, vrijedim barem koliko i drugi, uspješan/na sam kao i većina drugih ljudi, u cjelini sam sa sobom zadovoljan/na.

Samopoštovanje ovisi i o odnosima unutar vršnjačke grupe. Grupe djevojčica su manje, intimnije, a blisko i intimno druženje često je razlog svađa koje se očituju

kroz rujanje, podvale i ljubomoru među djevojčicama koje pripadaju različitim skupinama. Kod djevojčica je češća socijalna izolacija što dodatno snižava samopoštovanje (Cillessen i Mayeux, 2004; prema Oblačić i sur., 2016). Grupe dječaka su površnije, usmjerene na fizičke i sportske aktivnosti, manje su posvećeni jedan drugome, a sukobe rješavaju na brži način i na manju štetu za grupne odnose pa i samopoštovanje (Cook i Cook, 2009; prema Oblačić i sur., 2016).

No, ne može se sa sigurnošću utvrditi je li nisko samopoštovanje uzrok ili posljedica vršnjačkog nasilja. Djeca s niskim samopoštovanjem možda pokazuju svoju osjetljivost na nasilje pa su zbog toga učestalo žrtve. Međutim, prema provedenim istraživanjima Rigby (2006) navodi da žrtve zbog nasilja imaju lošije mišljenje i nisko samopoštovanje.

Djecu jako pogađa ako se u činu nasilja ne uspiju zauzeti za sebe i obraniti. Na taj način zauzimaju status mlakonje, a ostali vršnjaci ih ne vole te ih čak preziru. Djeca nisu uspjela steći vještine i interese koji bi im ojačali samopoštovanje pa ono ovisi o kvaliteti odnosa s drugima, a posebno o odnosu s vršnjacima. Zbog toga svaka odbačenost i nasilje koje osjete od strane bližnjih i vršnjaka snižava njihovo samopoštovanje. (Rigby, 2006)

3. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj provedenog istraživanja bio je ispitati povezanost vršnjačkog nasilja i samopoštovanja kod učenika osnovne škole.

3.1. Problemi i hipoteze

Problem 1.

Ispitati učenički doživljaj škole, odnosno kako se učenici općenito osjećaju u školi.

Hipoteza 1.

Očekuje se da se učenici dobro osjećaju u školi.

Problem 2.

Ispitati zastupljenost nasilja ovisno o razredu koji učenici pohađaju i spolu učenika.

Hipoteza 2.a

Očekuje se da je nasilje jednako zastupljeno u svim razredima.

Hipoteza 2.b

Očekuje se da je nasilje jednako zastupljeno i kod djevojčica i kod dječaka.

Problem 3.

Ispitati povezanost učeničkog doživljaja nasilja i samopoštovanja.

Hipoteza 3.

Očekuje se negativna povezanost vršnjačkog nasilja i samopoštovanja, odnosno da će učenici koji doživljavaju više nasilja iskazivati niže samopoštovanje.

3.2 Sudionici istraživanja

Istraživanje je provedeno u jednoj osnovnoj školi u Krapinsko-zagorskoj županiji. U istraživanju je sudjelovalo 90 učenika od trećeg do osmog razreda (N=90). Iz nižih razreda sudjelovalo je ukupno 28 učenika, 17 učenika trećeg razreda te 11 učenika četvrtog razreda. Nadalje, od učenika nižih razreda predmetne nastave sudjelovalo je 32 učenika, 15 učenika petog razreda i 17 učenika šestog razreda. Iz viših razreda predmetne nastave sudjelovalo je 30 učenika, 10 učenika je bilo iz sedmog razreda, dok je 20 bilo iz osmog razreda. Od ukupnog broja sudjelovalo je 48 djevojčica i 42 dječaka.

3.3. Postupak

Istraživanje je provedeno u razdoblju od 12. do 18. ožujka 2019. godine u jednoj osnovnoj školi Krapinsko-zagorske županije. Provedeno je u suradnji s ravnateljem škole, učiteljicama trećeg i četvrtog razreda te razrednicama/ima petog, šestog, sedmog i osmog razreda. O istraživanju su bili obaviješteni i roditelji učenika te su putem suglasnosti dali odobrenje za sudjelovanje svojeg djeteta u istraživanju. Svi učenici su obaviješteni da je istraživanje anonimno i da će rezultati biti korišteni isključivo u svrhu izrade diplomskog rada. Također, učenicima je naglašeno da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno te da ukoliko žele mogu odustati u bilo kojem trenutku.

3.4. Mjerni instrument

U provedenom istraživanju korišten je Olweusov upitnik o nasilju (Olweus, 2007) i Rosenbergova skala samopoštovanja (Rosenberg, 1967). Olweusov upitnik o nasilju sastojao se od 10 pitanja, a Rosenbergova skala od 10 tvrdnji. Učenici su trebali označiti ili zaokružiti odgovore koji ih najbolje opisuju.

Upitnikom su prikupljeni osobni podaci učenika: razred, spol i dob.

Nakon zapisivanja osobnih podataka slijede upute i objašnjenje za rješavanje Olweusova upitnika o nasilju. Upitnik se sastojao od deset pitanja i tvrdnji na koja su učenici odgovarali tako da su stavili znak X pokraj odgovora koji je najbolje opisao što se njima događa, tj. što su doživjeli. Primjer pitanja: *Koliko si se puta osjećao/osjećala zlostavljanim/zlostavljanom?* Odgovori: *niti jednom, jednom ili dva puta, dva ili tri puta mjesečno, jednom tjedno, nekoliko puta tjedno.* Od 7 čestica upitnika sastavljena je skala koja mjeri čestinu doživljenih različitih oblika zlostavljanja, a rezultat skale čini srednja vrijednost ukupnih rezultata.

Samopoštovanje je provjereno Rosenbergovom skalom samopoštovanja. Skala se sastoji od deset tvrdnji, pet pozitivnih i pet negativnih. Zadatak učenika bio je pročitati tvrdnju i zaokružiti broj ispod ponuđenog odgovora koji najbolje opisuje razinu njihovog slaganja s tvrdnjom. Primjer tvrdnje: *U potpunosti sam zadovoljan sobom.* Raspon odgovora bio je 5 - *u potpunosti se slažem*, 4 - *slažem se*, 3 - *niti se slažem*, 2 - *niti se ne slažem*, 1 - *ne slažem se, uopće se ne slažem.*

U procesu obrade rezultata negativne tvrdnje u skali samopoštovanja su rekodirane (npr. *Ponekad se osjećam beskorisno*) u suprotnom smjeru. Faktorska analiza sa zadanim jednim faktorom ekstrakcije pokazala je da rezultati na česticama upitnika samopoštovanja objašnjavaju ukupno 39% varijance rezultata, a faktorska zasićenja čestica kreću se od ,51 do 81. Pouzdanost skale samopoštovanja na uzorku iz istraživanja je dobra i iznosi Cronbach alpha = ,81. Aritmetička sredina rezultata na skali iznosi $M = 3,84$ uz $sd = ,606$. Minimalni postignuti rezultat na skali je $Min = 2,1$, a maksimalni $Max = 4,9$.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Kako bi se odgovorilo na prvi postavljeni problem i saznalo kako se učenici općenito osjećaju u školi, analizirana je čestica *Kako se najčešće osjećáš u školi?*.

Tablica 1. Frekvencije i postoci odgovora na pitanje *Kako se najčešće osjećáš u školi?*

	Frekvencija	Postotak	Kumulativni postotak
jako loše	3	3,3	3,3
ni dobro ni loše	23	25,6	28,9
dobro	44	48,9	77,8
odlično	20	22,2	100,0
ukupno	90	100,0	

Prema podacima iz Tablice 1., na postavljeno pitanje najviše učenika je izjavilo da se osjeća dobro (48,9 %), zatim 25,6 % učenika se osjeća ni dobro ni loše, 22,2 % učenika se osjeća odlično, dok se njih 3,3 % osjeća jako loše.

Budući da je najviše učenika izjavilo da se osjeća dobro, polazna hipoteza je potvrđena. Kako bi učenici iskoristili svoje mogućnosti i ostvarili puni potencijal važno je da borave u pozitivnom školskom ozračju te da se osjećaju dobro. Zbog toga ne smijemo zanemariti rezultate koji pokazuju da se čak 3 učenika osjeća jako loše te njih 23 ni dobro ni loše. Smatram da na to mogu utjecati ocjene, odbojnost prema učenju te odnosi s vršnjacima i učiteljima, međutim kako bi se saznao točan uzrok svakako bi trebalo dodatno ispitati zbog čega se skoro trećina učenika ne osjeća dobro u školi. U stvaranju ugodnog razrednog ozračja mogu pomoći razne pedagoško-psihološke radionice u kojima bi naglasak bio na razvoju pozitivne svijesti o sebi, osjećaju zajedništva, prihvaćanju različitosti te razvijanju empatije koja je važna za nenasilje i prijateljsko ozračje. Osim navedenog, učitelji mogu pomoći učenicima da se dobro osjećaju u školi i kroz svakodnevni rad, komunikaciju i odnose s učenicima, rješavanjem sukoba među učenicima, odnosno da im pružaju primjer.

Drugim postavljenim problemom htjela se ispitati zastupljenost nasilja prema razredu koji učenici pohađaju i prema spolu učenika.

Kako bi se ispitala hipoteza 2a koja glasi da je nasilje jednako zastupljeno u svim razredima, napravljena je analiza aritmetičkih sredina na skali zastupljenosti nasilja.

Tablica 2. Zastupljenost nasilja prema kategorijama razreda

Zavisna varijabla: Nasilje			
Razred u kategorijama	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	N
niži razredi	1,65	,656	28
niži razredi predmetne nastave	1,21	,272	32
viši razredi predmetne nastave	1,49	,612	30
Ukupno	1,44	,559	90

Prema rezultatima iz Tablice 2. možemo uočiti da je najniži rezultat u nižim razredima predmetne nastave ($M= 1,21$, $sd= ,272$), a najviši u nižim razredima ($M= 1,65$, $sd= ,656$).

Levenovim testom utvrđeno je da varijance unutar kategorija razreda nisu homogene ($F=5,421$, uz $df=2$, $p<,05$) pa su zbog toga za provjeru hipoteza korišteni neparametrijski testovi.

Tablica 3. Rezultat provjere hipoteze o zastupljenosti nasilja s obzirom na razred

Nulta hipoteza	Test	P	Rezultat
Nasilje je jednako zastupljeno u svim kategorijama razreda	Kruskal –Wallis test	,000	Odbacuje se nulta hipoteza
Razina značajnosti je ,05.			

Hipoteza da je nasilje jednako zastupljeno u svim kategorijama razreda provjerena je Kruskal-Wallis testom. Kruskal-Wallis test koristi se kada postoji više grupa uzoraka u istoj populaciji, u ovom slučaju to su razredi. Provedena analiza pokazuje da

postoji razlika u pojavnosti nasilja s obzirom na razred, odnosno da nasilje nije u jednakoj mjeri zastupljeno u svim razredima ($p < ,05$), stoga se polazna hipoteza odbacuje.

Tablica 4. Višestruka usporedba zastupljenosti nasilja kroz kategorije razreda

Višestruka usporedba						
Zavisna varijabla: NASILJE						
Scheffeov test						
(I) Razred u kategorijama	(J) Razred u kategorijama	Srednja razlika (I-J)	Standardna pogreška	p	Interval pouzdanosti 95 %	
					Donja granica	Gornja granica
niži razredi	niži razredi predmetne nastave	,4448*	,13806	,007	,1009	,7886
	viši razredi predmetne nastave	,1560	,14019	,541	-,1932	,5051
niži razredi predmetne nastave	niži razredi	-,4448*	,13806	,007	-,7886	-,1009
	viši razredi predmetne nastave	-,2888	,13558	,110	-,6265	,0489
viši razredi predmetne nastave	niži razredi	-,1560	,14019	,541	-,5051	,1932
	niži razredi predmetne nastave	,2888	,13558	,110	-,0489	,6265
Temelji se na promatranom uzorku Srednjokvadratna pogreška = ,285.						
*. Srednja razlika je značajna na razini ,05.						

Kako bismo utvrdili koje se skupine razreda međusobno razlikuju proveden je Scheffeov post hoc test. Iz Tablice 4. možemo uočiti razlike u zastupljenosti nasilja kroz kategorije razreda; niži razredi (3. i 4. razred), niži razredi predmetne nastave (5. i 6. razred) i viši razredi predmetne nastave (7. i 8. razred).

1. U nižim razredima zastupljeno je više nasilja u odnosu na niže razrede predmetne nastave ($p = ,007$).
2. Nadalje, možemo uočiti da iako postoji tendencija da u nižim razredima postoji više nasilja u odnosu na više razrede predmetne nastave, ova razlika nije statistički značajna ($p = ,541$).

3. Jednako tako postoji tendencija da u višim razredima predmetne nastave ima više nasilja u odnosu na niže razrede predmetne nastave, razlika također nije statistički značajna ($p=,110$).

Prema podacima iz Tablice 4. možemo zaključiti da je najviše nasilja zastupljeno kod učenika nižih razreda (3. i 4. razred), slijede ih učenici viših razreda predmetne nastave (7. i 8. razred), dok rezultati pokazuju da je najmanje nasilja prisutno kod učenika nižih razreda predmetne nastave (5. i 6. razred). Dobiveni nalazi sukladni su s nalazom Limber i sur. (2013; prema Reić Ercegovac, 2016) koji su u istraživanju iz 2011./2012. godine na 2000 ispitanika oba spola i svih razreda dobili rezultat da je učestalost nasilja najviša u početku, odnosno u 3. i 4. razredu te da se smanjuje s godinama.

Kako bi se ispitala hipoteza 2b koja glasi da je nasilje jednako zastupljeno kod djevojčica i dječaka, napravljena je analiza aritmetičkih sredina na skali zastupljenosti nasilja s obzirom na spol učenika.

Tablica 5. Zastupljenost nasilja s obzirom na spol učenika

Zavisna varijabla: Nasilje			
Spol	N	Aritmetička sredina	Standardna devijacija
dječaci	42	1,53	,595
djevojčice	48	1,36	,519
Ukupno	90	1,44	,559

Iako je dječaka nešto više od djevojčica, dobiveni rezultati iz Tablice 5. pokazuju da dječaci u većoj mjeri doživljavaju nasilje ($M=1,53$, $sd= ,595$) od djevojčica ($M=1,36$, $sd= ,519$).

Tablica 6. Rezultat provjere hipoteze o zastupljenosti nasilja prema spolu učenika

Nulta hipoteza	Test	P	Rezultat
Nasilje je jednako zastupljeno kod oba spola	Mann – Whitney U test	,094	Prihvata se nulta hipoteza
Razina značajnosti je ,05.			

Za provjeru zastupljenosti nasilja ovisno o spolu učenika korišten je Mann-Whitney U test. Unatoč rezultatima deskriptivne statistike koji pokazuju da dječaci doživljavaju više nasilja od djevojčica, Mann-Whitney U test pokazuje da dobivena razlika nije statistički značajna, $p = ,094$ ($p > ,05$). Prema tome, potvrđuje se da nema razlike u nasilju s obzirom na spol učenika. Dakle, i djevojčice i dječaci u jednakoj mjeri doživljavaju nasilje.

Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba koji pokazuju da su nasilje u približno jednakoj mjeri doživjeli i dječaci (35 %) i djevojčice (31 %) (Bilić i Karlović, 2015).

Kako bismo odgovorili na treći istraživački problem analizirana je povezanost varijabli razreda koji učenici pohađaju, učeničkog doživljaja škole, broja dobrih prijatelja u razredu, nasilja i samopoštovanja pomoću koeficijenta Spearmanove (ρ) korelacije.

Tablica 7. Prikaz povezanosti varijabli – Spearmanov rho koeficijent korelacije

Korelacija						
		Razred u kategorijama	Kako se najčešće osjećaš u školi?	Koliko imaš dobrih prijatelja u razredu?	Nasilje	Samopoštovanje
Razred u kategorijama	r	1,000	-,323**	-,226*	-,086	-,093
	p	.	,002	,032	,421	,381
	N	90	90	90	90	90
Kako se najčešće osjećaš u školi?	r	-,323**	1,000	,342**	,022	,164
	p	,002	.	,001	,837	,122
	N	90	90	90	90	90
Koliko imaš dobrih prijatelja u razredu?	r	-,226*	,342**	1,000	-,215*	,291**
	p	,032	,001	.	,042	,005
	N	90	90	90	90	90
Nasilje	r	-,086	,022	-,215*	1,000	-,203
	p	,421	,837	,042	.	,055
	N	90	90	90	90	90
Samopoštovanje	r	-,093	,164	,291**	-,203	1,000
	p	,381	,122	,005	,055	.
	N	90	90	90	90	90
**. Korelacija je značajna na razini 0.01.						
*. Korelacija je značajna na razini 0.05.						

Iz Tablice 7. možemo uočiti da postoji niska negativna korelacija nasilja i broja dobrih prijatelja u razredu ($r = -,215, p <,05$), odnosno neki učenici koji su se izjasnili da su doživjeli nasilje imaju manje prijatelja od učenika koji nisu doživjeli nasilje. Da žrtve nasilja imaju manje prijatelja potvrđuje i Field (2004) koji tvrdi da žrtve nasilja najčešće gube povjerenje u ljude, imaju slabije razvijene socijalne vještine, a samim time i manje prijatelja.

Utvrđena je umjerena negativna korelacija razreda koji učenici pohađaju s njihovim doživljajem škole, odnosno s time kako se osjećaju u školi ($r = -,323, p <,01$). Dobiveni rezultat pokazuje da učenici nižih razreda izjavljuju da se u školi osjećaju bolje nego učenici viših razreda. Također, utvrđena je niska negativna korelacija razreda i broja dobrih prijatelja ($r = -,226, p <,05$). Rezultat pokazuje da učenici nižih razreda izjavljuju da imaju više prijatelja od učenika viših razreda. Isto potvrđuju Nikčević-Milković i sur. (2013) koji iznose da učenici nižih razreda osnovne škole na prijateljstvo gledaju kao na kvantitetu, dok u kasnijoj dobi shvaćaju da je dovoljno imati manje, ali „pravih“ prijatelja na koje se uvijek mogu osloniti.

Rezultati Spearmanove korelacije pokazuju umjerenu pozitivnu korelaciju između toga kako se učenici osjećaju u školi i broja dobrih prijatelja ($r = ,342, p <,01$). Prema tome možemo zaključiti da se učenici koji izjavljuju da imaju više prijatelja ujedno i bolje osjećaju u školi.

Dobiveni rezultati ne potvrđuju povezanost između nasilja i samopoštovanja učenika ($r = -,203, p >,05$). Može se primijetiti niska negativna povezanost nasilja od strane vršnjaka i samopoštovanja što ukazuje na tendenciju da bi na većem uzorku ispitanika ova razlika mogla postati statistički značajna.

Međutim, vidljivo je da postoji pozitivna povezanost broja dobrih prijatelja u razredu i samopoštovanja pa učenici koji imaju veći broj prijatelja iskazuju i više samopoštovanje ($r = ,291, p <,01$).

Dobiveni rezultati podudaraju se s tvrdnjom da je za visoko samopoštovanje ključna prihvaćenost i status učenika među vršnjacima (Coopersmith, 1967; prema Oblačić i sur., 2015) te da najviše samopoštovanja među vršnjacima imaju djeca koja su popularna i imaju više prijatelja (Nikčević-Milković i sur., 2012).

5. ZAKLJUČAK

Kao što je očekivano, najviše učenika je izjavilo da se u školi osjeća dobro. No, ne smijemo zanemariti rezultate koji pokazuju da se 23 učenika osjeća ni dobro ni loše, dok se čak njih 3 osjeća jako loše. Smatram da za svakog učenika škola treba biti mjesto gdje se ugodno osjeća kako bi mogao napredovati i što bolje iskoristiti svoje mogućnosti. Nadalje, rezultati istraživanja pokazuju da nasilje nije u jednakoj mjeri zastupljeno u svim razredima. Najviše nasilja prisutno je kod nižih razreda (3. i 4. razred), a najmanje kod nižih razreda predmetne nastave (5. i 6. razred). Pretpostavka da je nasilje jednako zastupljeno kod oba spola je potvrđena jer rezultati istraživanja pokazuju da nasilje u jednakoj mjeri doživljavaju i djevojčice i dječaci. Provedenim istraživanjem nije potvrđena povezanost vršnjačkog nasilja i samopoštovanja. Razlog tome pripisuje se malom uzorku ispitanika te postoji vjerojatnost da bi na većem uzorku povezanost bila utvrđena.

Smatram da nasilje nije moguće u potpunosti iskorijeniti jer u školu dolaze učenici iz različitih sredina, obitelji te s različitim iskustvima. No, važno je shvatiti ozbiljnost problema te nastojati odgajati društvo s nultom tolerancijom na nasilje. Kako bi se to postiglo, odrasli koji rade s djecom, roditelji, učitelji, nastavnici i stručna služba škole, trebali bi za cilj imati što ranije prepoznavanje problema te poznavanje načina za sprječavanje nasilnog ponašanja u samom početku kako bi se ublažile posljedice (npr. putem radionica ili predavanja). Na taj način bi se djeci dala poruka da se nasilno ponašanje ne tolerira u niti jednom obliku. Osim toga, učenike bi trebali poučiti nenasilnom rješavanju sukoba jer je to vještina koja nije važna samo u vršnjačkim odnosima, već tijekom čitavog života.

Učitelji bi trebali imati cilj stvaranja pozitivnog ozračja u razredu s naglaskom na razvijanju vrijednosti poput razumijevanja, tolerancije, strpljenja, osjećaja zajedništva i brige jednih za druge. Djeca su ogledalo društva, naših uspjeha i neuspjeha kao zajednice. Stoga je jedna od važnih zadaća obitelji, škole i društva pomoći svakom djetetu da odraste u zdravu i sretnu odraslu osobu.

6. LITERATURA:

1. Beane, A.L. (2008). *Učionica bez zlostavljanja: više od 100 savjeta i strategija namijenjenih učiteljima u školama*. Zagreb: Mosta
2. Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
3. Bilić, V. (2016). Sofisticirano manipuliranje vršnjačkim odnosima. U M. Orel (Ur.) *Mednarodna konferenca Sodobni pristopi poučavanje prihajajočih generacij* (str. 286-298). Ljubljana: EDUvision.
4. Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
5. Bilić, V., Karlović, A. (2015). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
6. Bilić, V., Zloković, J. (2004). *Fenomen maltretiranja djece*. Zagreb: Naklada Ljevak.
7. Buljan Flander, G., Ćosić, I. (2004). Nasilje među djecom. *Medix: specijalizirani medicinski dvomjesečnik*. 10 (52), 90-92.
8. Buljan Flander, G., Dugić, S., Handabaka, I. (2015). Odnos elektroničkog nasilja, samopoštovanja i roditeljskih čimbenika kod adolescenata. *Klinička psihologija*, 8(2), 167-180.
9. Buljan-Flander, G., Kocijan-Hercigonja, D. (2003). *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*. Zagreb: Marko M.
10. Burić, I., Macuka, I., Sorić, I., Vulić-Prtorić, A. (2007). Samopoštovanje u ranoj adolescenciji: važnost uloge roditeljskoga ponašanja i školskoga dostignuća. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*. 17(4-5), 887-906.
11. Field, E.M. (2004). *Živjeti bez nasilja*. Zagreb: Naklada Kosinj.
12. Koller-Trbović, N. (1995). Razlike u samoprocjeni slike o sebi djece s aktivnim i djece s pasivnim oblicima poremećaja u ponašanju. *Kriminologija i socijalna integracija*, 3 (1), 71 – 72.
13. Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
14. Lacković-Grgin, K., Penezić, Z. (2018). *Ličnost: razvojnopsihološka perspektiva*. Jastrebarsko: Naklada Slap
15. Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M., Ricijaš, N. (2008). Podložnost vršnjačkom pritisku i samopoštovanje kod studenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(1), 77-92.

16. Miljković, D., Rijavec, M. (2012). *Razgovori sa zrcalom: psihologija samopouzdanja*. Zagreb: IEP-D2
17. Nekić, M., Uzelac, E., Jurkin, M. (2016). Uloga samopoštovanja i vršnjačkog pritiska u objašnjenju usamljenosti adolescenata. *Acta Iadertina* 13(1), 41-63.
18. Nikčević-Milković, A., Šuto, A., Belančić, T. (2013). Nasilje među vršnjacima – postoji li razlika u gradskim, prigradskim i seoskim sredinama?. *Školski vjesnik* 62 (2-3), 1-21.
19. Oblačić, I., Velki, T., Cakić, L. (2015). Odnos samopoštovanja i socijalnog statusa kod učenika nižih razreda osnovne škole. *Školski vjesnik* 64(1), 153-172.
20. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
21. Olweus, D. (2007). *Olweus Bullying Questionnaire*. Minnesota: Hazelden.
22. Rakić, J. (2015). Pojam i oblici vršnjačkog nasilja. *Pravne teme*, 3(5), 59-67
23. Reić Ercegovac, I. (2016). Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom. *Školski vjesnik* 65 (2), 251-272.
24. Rigby, K. (2006). *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti?*. Zagreb: Mosta.
25. Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press
26. Sesar, D., Sesar, K., Dodaj, A. (2012). Povezanost vršnjačkog zlostavljanja i psiholoških poteškoća: prospektivno istraživanje. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*. 79-100.
27. Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526.
28. Slavens, E. (2006). *Nasilništvo: učini nešto prije nego zagusti*. Zagreb: Mosta
29. Šimić Šašić, S. (2017). Doprinos učeničkoga temperamenta i interpersonalnoga ponašanja nastavnika u objašnjenju samopoštovanja i školskoga uspjeha učenika. *Školski vjesnik* 66(3), 403-421.
30. Velki, T., Kuterovac Jagodić, G. (2014). Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 33-64.
31. Zloković, J., Dečman Dobrnjić, O. (2008). *Djeca u opasnosti!: odgovornost obitelji, škole i društva*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
32. Zrilić, S. (2011). *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole : priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

33. Živković, Ž. (2006). *Samopoštovanje djece i mladih: psihološko savjetovište*.
Đakovo: Tempo.

7. PRILOZI

7.1. Prilog 1 – Upitnik o nasilju

UPITNIK

Današnji datum: _____

Razred: _____

Spol (zaokruži): M Ž

Koliko imaš godina? _____

Molim te da dobro pročitaš pitanja, i označiš (znakom X) one odgovore koji najbolje opisuju što se tebi događa, tj. što si ti doživio/doživjela.

1. Kako se najčešće osjećaš u školi? (stavi znak X pored odgovora koji te najbolje opisuje)

Osjećam se jako loše	
Osjećam se loše	
Ne osjećam se ni dobro, ni loše	
Osjećam se dobro	
Osjećam se odlično	

2. Koliko imaš dobrih prijatelja u razredu?

Nemam niti jednog prijatelja	
Imam jednog dobrog prijatelja	
Imam 2-3 dobrih prijatelja	
Imam 4-5 dobrih prijatelja	
Imam više od 6 dobrih prijatelja	

3. Koliko puta si se osjećao/osjećala zlostavljanim/zlostavljanom?

Niti jednom	
Jednom ili dva puta	
Dva ili tri puta mjesečno	
Jednom tjedno	
Nekoliko puta tjedno	

4. Zvali su te ružnim imenom, ismijavali ili zadirkivali.

Niti jednom	
Jednom ili dva puta	
Dva ili tri puta mjesečno	
Jednom tjedno	
Nekoliko puta tjedno	

5. Ostali učenici su te namjerno ostavljali samog/samu, isključivali iz grupe ili su te u potpunosti ignorirali.

Niti jednom	
Jednom ili dva puta	
Dva ili tri puta mjesečno	
Jednom tjedno	
Nekoliko puta tjedno	

6. Netko te istukao, udario, gurnuo ili negdje zaključao.

Niti jednom	
Jednom ili dva puta	
Dva ili tri puta mjesečno	
Jednom tjedno	
Nekoliko puta tjedno	

7. Netko je pričao laži o tebi ili govorio ružno o tebi.

Niti jednom	
Jednom ili dva puta	
Dva ili tri puta mjesečno	
Jednom tjedno	
Nekoliko puta tjedno	

8. Netko ti je uzeo novac, uzeo ili uništio neku tvoju stvar.

Niti jednom	
Jednom ili dva puta	
Dva ili tri puta mjesečno	
Jednom tjedno	
Nekoliko puta tjedno	

9. Netko te prisilio da učiniš nešto što nisi želio.

Niti jednom	
Jednom ili dva puta	
Dva ili tri puta mjesečno	
Jednom tjedno	
Nekoliko puta tjedno	

10. Netko te nazivao ružnim imenima, govorio ti ružne riječi ili te dodirivao po tijelu na neugodan (seksualan) način.

Niti jednom	
Jednom ili dva puta	
Dva ili tri puta mjesečno	
Jednom tjedno	
Nekoliko puta tjedno	

7.2. Prilog 2 - Skala samopoštovanja

UPITNIK

Pred tobom se nalaze tvrdnje koje se odnose na osjećaje i reakcije u različitim situacijama. Molim te da zaokružiš broj ispod ponuđenog odgovora koji najbolje opisuje tvoje slaganje s tvrdnjom.

Na primjer:

TVRDNJE	U potpunosti se slažem	Slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Ne slažem se	Uopće se ne slažem
Ja sam dobar dječak / djevojčica.	5	4	3	2	1

Ako misliš da se ta tvrdnja u potpunosti odnosi na tebe onda zaokruži 5 – u potpunosti se slažem.

Ako se slažeš, ali ne baš uvijek onda zaokruži 4 – slažem se.

Ako nisi siguran u to, onda zaokruži 3 – niti se slažem, niti se ne slažem.

Ako se tvrdnja ne odnosi na tebe onda zaokruži 2 – ne slažem se.

Ako se u potpunosti ne odnosi na tebe onda zaokruži 1 – uopće se ne slažem.

TVRDNJE	U potpunosti se slažem	Slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Ne slažem se	Uopće se ne slažem
U potpunosti sam zadovoljan sobom.	5	4	3	2	1
Ponekad mislim da ništa ne vrijedim.	5	4	3	2	1
Osjećam da imam mnogo dobrih osobina.	5	4	3	2	1
Sposoban / sposobna sam izvršiti zadatke podjednako uspješno kao i većina drugih ljudi.	5	4	3	2	1
Osjećam da nemam na što biti ponosan / ponosna.	5	4	3	2	1

TVRDNJE	U potpunosti se slažem	Slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Ne slažem se	Uopće se ne slažem
Ponekad se osjećam beskorisno.	5	4	3	2	1
Mislim da sam vrijedna osoba i da vrijedim isto koliko i drugi ljudi.	5	4	3	2	1
Želio / željela bih da imam više poštovanja prema sebi.	5	4	3	2	1
Sve u svemu, osjećam da nisam uspješan / uspješna.	5	4	3	2	1
Imam pozitivan stav prema sebi.	5	4	3	2	1

8. KRATKA BIOGRAFSKA BILJEŠKA

OSOBNİ PODACI:

Ime i prezime: Valentina Krajnik

Datum rođenja: 13. veljače 1996.

Mjesto rođenja: Zabok

Adresa: Vojnovec 146, Lobor

OBRAZOVANJE:

2002. – 2010. Osnovna škola Franje Horvata Kiša, Lobor

2010. – 2014. Srednja škola Zlatar, smjer upravni referent

2014. – 2019. Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet Zagreb, Odsjek u Čakovcu, modul hrvatski jezik

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Valentina Krajnik, izjavljujem da sam ovaj diplomski rad izradila samostalno, isključivo znanjem stečenim na Učiteljskom fakultetu, služeći se navedenim izvorima podataka i uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Tee Pahić kojoj ovim putem još jednom srdačno zahvaljujem na pruženoj pomoći tijekom izrade diplomskog rada.

Zahvaljujem ravnatelju osnovne škole, učiteljicama i razrednicama/ima te svim učenicima koji su sudjelovali u istraživanju. Također, zahvaljujem obitelji i prijateljima koji su mi bili podrška tijekom studiranja.

Potpis
